

מדי בנדו

מחרוזת הפנינים של זיכרונותי

למר זסלר היקר ולקרן הכט תודה מקרב לב.
 תרומתכם אפשרה לי להגשים חלום ולהוציא את ספרי לאור.
 המשיכו בפעילותכם המבורכת למען החברה וקהילה.
 בהוקרה ובברכה - מדי בנדו

קרן הכט
Hecht Trust

הספר ראה אור בסיוע:

יד ושם
 רשות הזיכרון לשואה ולגבורה
 הקרן לתמיכה בספרי זיכרונות של ניצולי שואה

קבוצת עזריאלי

The Azrieli Foundation

Claims Conference ועידת התביעות
 The Conference on Jewish Material Claims Against Germany

התכנים, הנתונים והעריכה הם על אחריות המחבר/ת

עיצוב: ניבה עיצובים

כל הזכויות שמורות למדי בנדו ©

קיץ תשע"ה 2015

סגר זה אני מקדישה באהבה רבה ובהוקרה
 לאהבתי הנאמית היקרה: רות, איריס, אילנה ואילנה
 שמאיתן בי ולצדכן סילעו לי אהובתי סגר זה לאור.

ליאת, איריס, לינור ורונת

אודה אני
 לר' רות מאר - על הרכיבה האנונית ההגהה וההערות
 איריס בנדו-בן אריה - על ההערות והסילעו העצוב הסגר והכריכה.
 אנוער מאר - על העצוב הכריכה.
 אסא איהרמן - על הסילעו העצוב הכריכה.
 אהרן איהרמן - על המליכה והעירגון

תוכן העניינים

6	ראשית דבר
7	פרק ראשון: הבית בציוצ'קוב
10	פרק שני: החנות של בורה
13	פרק שלישי: בוריסובה גרדינה, הגן על-שם בוריס מלך בולגריה
16	פרק רביעי: העגלה האהובה שלי
18	פרק חמישי: הקנטר
21	פרק שישי: אוממה אנה - סבתי אנה
24	פרק שביעי: יום כיף עם בן-דודי חארי
27	פרק שמיני: נינה (חלק א')
29	נינה (חלק ב')
32	פרק תשיעי: גורלות ומצבים
38	פרק עשירי: עוברים לקואופרציה
40	פרק אחד עשר: בקר ליילי
42	פרק שניים עשר: הבית החדש
45	פרק שלושה עשר: מלחמה וחלום
48	פרק ארבעה עשר: משפחת קפון. הבית מול ארמון המלך
53	פרק חמישה עשר: חנות הפרוות מצ'קה
57	פרק שישה עשר: צ'פוטקה
60	פרק שבעה עשר - חלק א': שומן
64	חלק ב': צ'ורני
67	פרק שמונה עשר: אחות קטנה אניטה
71	פרק תשעה עשר: קוסטנץ' - Kostenets
75	פרק עשרים: מבולגריה לישראל - הגענו ליפו
79	אחרית דבר
80	לברטו קלו תודה

ראשית צבר

אני כותבת ומלחינה שירים (במיוחד לילדים) ומעולם לא עלה בדעתי לכתוב ספר.

לפני כ- 20 שנה נסעתי עם הורי לבולגריה וביקרנו בבית בו נולדתי. עד לביקורי זה לא זכרתי דבר הקשור לתקופת ילדותי הרחוקה. לפתע, כשעמדתי מול הבניין הישן, התרחש דבר מוזר: עוד לפני שנכנסנו פנימה, ראיתי בדמיוני את דירת ילדותי; את הרהיטים, השטיחים, התמונות שעל הקירות, אפילו הפרט הקטן ביותר לא נעלם מעיני למרות שחלפו עשרות שנים מאז גרתי בבית הזה. ראיתי את המעקה המוזר בחדר המדרגות, ואף זכרתי את השכנים ושמותיהם. הרגשתי כאילו הניחו זכוכית מגדלת על גרגיר חול ששכחתי על דבר קיומו.

כשחזרתי לארץ, גמלה בלבי החלטה לכתוב ספר בו אתעד את מה שחוויתי. חלפו מספר שנים עד שהתחלתי לכתוב את הספר וככול שהתקדמתי בכתיבתו, התעופפה לה זכוכית המגדלת מעל והאירה את שמי ילדותי.

בספר זה אני מעלה על הכתב את כל זיכרונותיי בין השנים 1938 - 1948, מהיום בו החלו השמועות על מלחמה ועד לעלייתנו ארצה. אני מתארת את חייה של ילדה קטנה, את חוויותיה ואת הדרך בה היא רואה את המתרחש בחיי היום יום. אני מתארת את תחושותיה לנוכח המתרחש סביבה, גם ברגעים שמקלט הרדיו פלט שירי לכת וחדשות צורמניות וגם כשצריכה הייתה להתמודד עם מכירת עגלת התינוקות שלה כאשר הייתה בת שלש.

דרך כתיבת זיכרונותיי, אני חולקת עם דור ההמשך רגעים קסומים של ילדות רחוקה מארץ הולדת אחרת. לכן, למרות שהסיפור מתרחש בזמן מלחמת העולם השנייה, לא כל המסופר בו הוא על מלחמה ואזעקות. הסיפור הוא שרשרת זיכרונותיי המהווים את העבר החי איתי בהווה.

סרן ראשון: הביא צ'צ'ק'וה

מדי בת שנתיים

זיכרונותיי הרחוקים ביותר נושאים אותי הרחק מכאן, אל השכונה הדרומית ביותר של סופיה- בירתה של בולגריה ארץ מולדתי. ביתנו¹ עמד בפינה, בין רחוב ראשי ורחוב צדדי צר מרוצץ באבנים אפורות. אינני זוכרת אם צ'צ'ק'וב היה שם הרחוב הקטן או שם הקבלן שבנה את הבניין, אך אני זוכרת היטב את הכניסה לבניין בן שתי הקומות ואת המדרגות הרחבות עם המעקה המתעגל העשוי מעץ עבה. משפחתנו גרה בקומה הראשונה. בכניסה לדירה הייתה דלת עץ לבנה בעלת שתי כנפיים עם חלונות קטנים בחלקה העליון. אינני יודעת אם באמת הכול היה כל-כך גדול או אולי אני הייתי קטנטונת ולכן הכול נראה לי גדול.

הביקורים האהובים עלי במיוחד היו אצל השכנים מקומת הקרקע. הייתי בת שנתיים וחצי בערך (לא יותר משלש כי בגיל שלש וחצי עזבנו את צ'צ'ק'וב לטובת דירה אחרת). ילדי השכנים, דוֹרָה ופֶטִינ, אח ואחות, ריתקו אותי בתעלוליהם.

1 הבית בצ'צ'ק'וב הוא הבית בו נולדתי. כשהייתי בת שלש וחצי, עברנו לבית חדש.

הם היו בני עשר, אבל עבורי היו ממש ענקים. הזירה שלהם הייתה במטבח, וקדם למופע קרב קצר ביניהם, מי הראשון שיתחיל את ההצגה וכשהיו מגיעים לפשרה, המנצח היה נוטל סבון צהוב בגודל של לבנה, מסבן את ידיו, יוצר אגרוף רופף, מקרב אל פיו ונושף. הו, אז הקסם היה מתחיל: עם כל נשיפה היו מרחפות בחלל המטבח בועות סבון, שכל צבעי הקשת משתקפים בהן וכשהיו הבועות מגיעות לתקרה הגבוהה, היו מתנפצות לרסיסים זעירים ורטובים. המחזה היה מרהיב, הערצתי את שני הגאונים הערצה רבה. רציתי מאד שהם יעריצו גם אותי.

רציתי שכולם יעריצו אותי, חשוב היה לי לשמוע את המילים: "מְדִינָקָה ילדה גדולה, ילדה טובה". כשאבא היה אומר זאת הוא היה מרים אותי ומלטף את ראשי שהיה עטור בתלתלים שחורים. אהבתי את חום ידיו הגדולות שגם בחורף הקפוא, היו תמיד חמות.

בסוף חדר המגורים הייתה דלת גדולה שהובילה למרפסת רחבת ידיים. על יד הדלת, על הרצפה היה מונח שטיח קטן לניגוב הרגליים. אני זוכרת שהרמתי את השטיחון בידיי הקטנטנות ובכל כוחותיי התחלתי לנער אותו לעיני האורחים הרבים שהיו באותו יום בביתנו. - ראיתי את העוזרת שלנו עושה זאת לעתים קרובות וחשבתי שהורי יהיו גאים בי, אם אעשה כמוה. רציתי לראות אם כולם מסתכלים עלי, ציפיתי ל"מְדִינָקָה ילדה גדולה, ילדה טובה" והליטוף שאחרי זה, אבל במקום לשבח, אבי נתן בי מבט כעוס וזה הספיק, כי למבט שלו הייתה השפעה גדולה יותר מ"פליק"

ועוד אני זוכרת את הלילות בצ'וץ'קוב, כאשר אבי היה מנסה להרדים אותי, כמובן עם שירים. אורה החיוור של מנורת הלילה יצר נקודות זעירות, אשר בחושך נראו כגחליליות זוהרות מרקדות.

המיטה שלי הייתה ליד הקיר, שעליו היה תלוי שטיחון אדום, רקום. ליד המיטה של הורי, היה חלון צר וארוך שהגיע עד התקרה. ושוב, אינני יודעת אם התקרות של אז היו כל-כך גבוהות, או אולי זה רק נראה לי כך, כי אני הייתי קטנטונת. וכך, שכובה על מיטתי, הייתי מביטה דרך החלון אל השמיים, זרועי אלפי כוכבים מנצנצים. בחורף הייתי רואה איך פתיתי השלג, שלפעמים היו הולכים וגדלים כמטפחות לבנות, נערמים על ענפי העצים. ובשקט ששרר, היה אבי מתחיל לשיר תמיד את אותו השיר שכה אהב: "דרך ארוכה, רחוקה,

והפעמון...” היה לו קול טנור מקסים - עוד בהיותו תלמיד תיכון, הצטרף למקהלת צדיקוב, שהוקמה מספר שנים קודם לכן.

השיר היה נעים, אך אותי הוא לא הירדים. לעומת זאת, על אבא היה משפיע נהדר. אחרי הפזמון השני הוא כבר ישן ואני הייתי ממשיכה להביט בשמים ולהאזין לקול פעמוני המזחלות.

היו לי המון שאלות שאת כולן רציתי לשאול דווקא בזמן שאימא ואבא רצו לישון, ואז אמי הייתה לוקחת אותי לידה למיטה שלהם - כנראה שזו הייתה הדרך הטובה ביותר להרדים אותי.

בחלומי הייתי רואה את פֶּטִיו ודוֹרָה ובועות הסבון הנוצצות מתעופפות גבוה גבוה, אך הפעם לא עד התקרה, אלא עד השמיים זרועי הכוכבים, ושם מתנפצות לרסיסים זעירים, נוצצים בכל צבעי הקשת ומטפחות השלג ממשיכות להתעופף לאט לאט, כפרפרים לבנים, זוהרים בלובנס בחושך.

אמא לוקי ואבא בְּרִנְדָּה בשלג

ברוך שני: בחנויות של אבא

ליד הכניסה לחנות, אבא עם חלוק לבן
וממולו צנקו העוזר

הוא עמד בפתח החנות בעמידה האופיינית לו כל-כך: נשען על רגל אחת והשנייה מקופלת מאחור, ידיו שלובות על חזהו, מאחורי הגב או נשענות על המותניים, אך אף-פעם לא בכיסים. פניו בהירות מאד, עיניו בצבע ירוק כזה - פסיפס של עשרות נתזים בצבעים של כחול, צהוב, אפור, חום, כאילו כל יופיו של העולם משתקף בהן. מעל לבגדיו לבש חלוק, כמו זה של רופא מנתח ומעל אוזנו הימנית היה תקוע באופן תמידי עיפרון. מי שלא ראה אותו בלילות רחוך, מסורק, עם פיגימה, היה יכול לחשוב שהעיפרון מודבק ברווח שמאחורי אוזנו.

זה היה אבא שלי - בְּרִנְדָּה רֶחֱמִימוֹף. הקונים שלו, שרובם היו כפריים, התקשו לבטא את השם ברנרד ונהגו לקרוא לו בֹּרָה או בֹּרְטוֹ.

בצידה האחורית של החנות היה מחסן ששימש לממכר מזון לצאן, בקר ועופות - כל מיני זרעים, מספוא, תירס מיובש ומטעמים לחיך הבהמות. הכפריים היו באים עם עגלותיהם, מעמידים אותן ליד המדרכה, בוחרים סחורה, משלמים

ומעמיסים על העגלות. לבעלי החוות הגדולות, היו עגלות עם סוס ואילו העשירים, היו עגלותיהם רתומות לשני סוסים - "המרצדס" של אז, ולעניים היו עגלות קטנות רתומות לחמור.

החנות של אבא עמדה ברחוב הראשי, קרוב מאד לבית שלנו. בחלקה הקדמי היה אשנב רחב - הדומה לשולחן כתיבה שעליו המון מחברות מאובקות עבות כרס. בצידה השמאלי של החנות עמד המשקל - הֶקְנָטֶר¹, שבעיני נראה כבמת מופעים גדולה. הייתי מאד מאושרת כאשר היו מעלים אותי על הקנטר. ממרומי הקנטר הרגשתי גבוהה ויכולתי להשקיף על המדפים שמסביב. המחסן הגדול שמאחורי החנות נראה תמיד חשוך ומפחיד. המון שקים עמדו זה על זה בשורות ויצרו ערמות גבוהות. את השקים היו קושרים בשני קצותיהם העליונים והם נראו כשתי אוזניים של בעל-חיים עם ראש מרובע ומפחיד. בחשך ששרר שם תמיד, הם נראו מפחידים פי כמה.

צֶנְקוּ היה עוזר בחנות של אבי. בעיני נראה היה כאדם מבוגר, אך כנראה היה בן 16 או 17. כאשר אבי היה בסביבה ולא היו אנשים בחנות, היה צֶנְקוּ מתחיל לטאטא עם המטאטא הענק במרץ רב, או מזיז שקים ממקום למקום, רק כדי לעשות רושם של עובד חרוץ. אבל כאשר אבי היה עסוק עם קונים, היה צֶנְקוּ מתיישב על אחד השקים ומתחיל לעשות לי כל מיני פרצופים, כל מיני תנועות ואף מוציא לשון. וכשניסיתי להחזיר לו ולעשות כמוהו, דווקא אז אבי היה מפנה את מבטו אלי וכמובן כועס מאד על התנהגותי הנלוזה. החינוך היה אצלו במקום ראשון והוא דגל בשיטת "חוסך שבטו שונא בתו" ובאמת לא חסך את שבטו.

כשכולם היו עסוקים, הייתי מתגנבת בשקט בשקט, ויוצאת לחצר האחורית. היו שם כל מיני גרוטאות. מעניין מאד שתמיד כשהייתי יוצאת לחצר, היה צֶנְקוּ רץ מהר, עומד באחת הפינות ומטיל את מימיו. הוא אף פעם לא היה שוכח לעמוד בזווית כזו, שאוכל לראות בברור מה ואיך הוא עושה. אולי רצה ללמד אותי על האנטומיה של הגבר? - ואכן הוא באמת הצליח, כי בבית לא ראיתי אף פעם את אבי ערום - הוא מאד הקפיד על צניעות. לאחר שהיה צֶנְקוּ מסיים ומכפתר את כפתורי מכנסיו היה מביט אלי, כדי לוודא שלא ברחתי ולא

1 קנטר - משקל עם משטח ברזל לשקילת שקי קמח ודברים כבדים..

הפסדתי חלילה חלק מהמחזה. פחדתי לספר להורי ובמיוחד לאבי - לא רציתי ששוב יכעס עלי. הייתי ילדה קטנה ולא ידעתי מה מותר ומה אסור. אחר-כך הייתי רצה אל פתח החנות ומביטה על הסוסים שהמתינו להעמסת השקים תוך כדי אכילה, כאשר ראשם היה תחוב לתיק עור גדול שנתלה על צווארם.

יום אחד התקרבתי אל אחד הסוסים שלעס להנאתו מתוך התרמיל הגדול. מתוך עיניו בקע מבט לח ואוהב - לא פחדתי מסוסים והושטתי את ידי, כדי ללטף את ראשו של הסוס שאכל בתיאבון רב. באותו רגע החלו להעמיס את השקים, בעל העגלה הכין את המושכות והסיר מעל לראשו של הסוס את תיק האוכל. הסוס, שכנראה באותו הרגע נהנה מאד מארוחתו, התרגז וחשף שתי שורות של שניים ענקיות חדות ומפחידות ובעט ברגלו. נבהלתי נורא ונצמדתי בחוזקה אל אבי. שיניתי את דעתי: עכשיו אני כן פוחדת מסוסים! ובמיוחד מסוסים הנמצאים באמצע הארוחה.

קרן שלישי: בוריסובה גרדינה
הגן לא-לם בוריס מאן באגריה

אמא ואני על ספסל בבוריסובה גרדינה

במראה הגדולה של זיכרונותיי, משתקפת דמותו של אבי, כשהוא נושא על זרועותיו את ילדתו הקטנה בת השלוש - אותי, יורד בצעדים עליזים במדרגות המעוגלות של הבית ב-צ'יז'קוב, ואמי, לבושה בחלוק פרחוני, מנפנפת בידה הקטנה לשלום.

בוקר יום ראשון, יום קיצי בהיר. אחד הבילויים המהנים שהיו לנו, היה ביקור בגן הנפלא, הנמצא במרחק של כשעה הליכה מביתנו. אפשר היה להגיע גם ב-טרמוןאי¹, אבל אבי תמיד העדיף את הטיולים הרגליים.

הדרך לשם הייתה נעימה ועברה בין רחובות מרוצפים ובתים יפים. על שפת המדרכות הרחבות, בצד הקרוב לכביש, עמדו עצים גבוהים, הנטועים במרחק

1 טרמוואי - חשמלית בעלת קרון אחד-כלי לתחבורה ציבורית בתוך העיר, הנוסעת על פסים.

קטן זה מזה. לאבא ולי היה משחק משעשע: מידי פעם היה מוריד אותי, כשידו אוחזת בידי וכך היינו מטיילים בהנאה. אחר כך שוב מרים אותי על זרועותיו החסונות והמשחק היה מתחיל מחדש: עם כל צעד היינו משמיעים את ה -טרם-טה-טה-טה, טרם-טה-טה-טה וכשהיינו מגיעים לצמרת העץ -טרם-טה-טה-טה-טה-טה-טה, הייתי צריכה להתרומם, להניף את ידי גבוה ולתפוס עלה מאחד הענפים. הצלחת המשחק הייתה תלויה במספר העלים שהצלחתי לקטוף.

בִּוְרִיסוֹבָה גִּרְדִּינָה היה פארק ענק, הגדול והיפה בבולגריה, שהשתרע על שטח עצום, ירוק, יפהפה. מול הכניסה הראשית, פרש את מימיו הרוגעים, אגם רחב-ידיים, זרוע לְיָלִוּת² - שושנות מים. להקות של דגי זהב התרוצצו בשובבות ובין כל אלה, שטו להם בגאווה, ברבורים צחורים, ארוכי צוואר. לשווא חיפשתי ביניהם את הברווזון המכוער שהפך לברבור מלכותי עם כתר על ראשו.

את שתי גדות האגם חיברו גשרונים עשויים גזעי עץ, דרכם אפשר היה לראות את המים ואת להקות דגי הזהב. מעברו השני של האגם, בלט בלובנו בית קפה ולידו מסעדה ו-בִּירָרְיָה³ - biraria - בית הבירה. על הדשא הירוק היו פזורים ספסלים לבנים מעוצבים. בלילות הקיץ, נהגה משפחתנו, בהרכבה המלא-אימא, אבא, דודתי רני ובעלה מוֹאִיס, דודה צילי ובעלה ג'אק, אוֹמָמָה מְדִי וכמובן אני, לבלות במקום זה שעות נפלאות עם כוסות בירה ו - מְזֻטִים, וליהנות משירי זמרים.

אהבתי לשבת סמוך למים ולהתבונן בצפרדעים המתקרבות לחוף בקפיצות קלות כשבטנן עולה ויורדת, ולהאזין לשכשוך המים המתנפצים אל מול האבנים. בגן ענק וקסום זה, היו פינות חמד נסתרות, משטחים של צמחיה ופרחים שיצרו שטיח ססגוני, שיחים סבוכים, שאפשר היה ללכת בהם לאיבוד, ובין כל היופי הזה הציצו בקתות עשויות ענפי-עץ - (חִיזָ'ה⁴ - בקתה)

עמוק בזיכרוני חרוט טיול אחד עם הורי, שהחל בתרועות שמחה, והסתיים בצער ואת רישומיו אני נושאת עמי עד היום. היה זה יום קיצי, אמי קנתה לי

2 לילות - לילה - שושנת מים.

3 בירריה - פונדק או בית קפה לשתיית בירה ומשקאות חריפים.

4 חיזיה - בקתה עשויה ענפי עץ ממוקמת בגנים הגדולים.

רשת ללכידת פרפרים - רשת קטנה עם ידית מעץ. צריך היה לרוץ אחרי הפרפר, להניף את הרשת בזהירות והנה הוא בתוכה.

הורי ישבו לנוח על ספסל, לא רחוק מהם הייתה ערוגת פרחים ריחניים ומעליהם התעופפו המון פרפרים צבעוניים. עקבתי במבטי אחרי אחדים מהם ופתאום, ממש מעל ראשי חג לו פרפר גדול, יפהפה, מרהיב בצבעיו. ידעתי: זה יהיה הפרפר שלי. רצתי אחריו ועצרתי בכל מקום שעצר: על שושן צחור, על מעקה של מזרקה - אך אלו היו מקומות שאינם נוחים ללכידה. המשכתי ללכת אחריו במעופו בין השיחים; הוא היה בלתי נלאה - פנה שמאלה ואחר-כך ימינה ושוב חזר על עקבותיו ואני אחריו. בדמיוני ראיתי איך אני מניפה את הרשת והנה הפרפר כבר בפנים. אני רצה לאבא ולאימא והם מתפעלים מיופיו ומכישוריו. הסתובבתי ורציתי להגיד להם: "הנה, אני כבר באה". אך הם לא היו שם. גם לא הבקתה הקטנה שהייתה לידם ובכלל, המקום היה שונה, לגמרי שונה מהמקום בו הורי ישבו. הפרפר כבר לא עניין אותי וגם הרשת נשארה מאחורי: "איפה אבא ואימא? היכן אני נמצאת?". פחד נוראי תקף אותי, רצתי לכל הכיוונים ושוב חזרתי, כנראה התרחקתי מאד, לא היו הרבה אנשים בסביבה, היה שקט ורק הבכי שלי נשמע. כבר לא רצתי, רק הלכתי והבכי הפך מחרישי לרם. ראיתי את עצמי בעיני רוחי, כילדה עזובה, כמו בסיפורים על שלגיה או על עמי ותמי, ילדה שגדלה עם אימא חורגת, רעה ומתעללת, אשר שולחת אותה להביא מים מהבאר. נפלתי וברכי החלה זבה דם דבר זה הפחיד אותי עוד יותר. הרגשתי שהכול מסתובב סביבי והתיישבתי חסרת אונים על אבן בגן. זוג מבוגרים שטיילו במקום ניגשו אלי. האישה הושיטה את ידה ושאלה: "למה את בוכה ילדה, איפה ההורים שלך?" בקושי הצלחתי לענות, בין שיהוק לבכי: "אינני יודעת". האיש החסון הרים אותי על זרועותיו ונשא אותי - אינני יודעת לאן. אני הרגעתי את עצמי, כי אם יהיו אלו הורי, זה לא יהיה נורא כל-כך; האישה הייתה חביבה וליטפה את ראשי. אנשים התגודדו סביבנו, שאלו שאלות, דיברו, התווכחו ולפתע, כמו מתוך חלום, הופיעו הורי המודאגים. מכאן והלאה אינני זוכרת דבר. אך אותו רגש מוכר של אימה ופחד תוקף אותי עד היום, כאשר אני טועה בדרך עם מכונית. אני חוזרת להיות אותה ילדה קטנה בת ארבע או חמש, ילדה עזובה וחסרת אונים שהלכה לאיבוד. הרגש הזה הפך לחלק בלתי נפרד ממני - אני נושאת אותו איתי עד היום.

נ.ב. לכן קניתי G.P.S. - 60 שנה מאוחר יותר.

מרת רבלי: העגלה האהובה שלי

התינוק ש"גנב" לי את העגלה על ידיו של אבא

לעתים קרובות הייתה אמי לוקחת אותי לחנות של אבא. היא הייתה מלבישה אותי, רוחצת את פני- דבר שלא כל-כך אהבתי, כי פחדתי שיכנס לי סבון לעיניים ואחר-כך מסרקת אותי. סירוק השיער היה פולחן בפני עצמו: אמי הייתה מרטיבה את המסרק, מחלקת את השיער לקבוצות דקות ומסובבת כל קבוצת שיער בשתי אצבעות כמו שמסובבים בורג, מחכה כמה שניות ועוברת לקבוצה הבאה. התוצאה הייתה עטרת תלתלים שהקיפה את ראשי, ובאמצעה סרט גדול. אחר-כך הייתה מושיבה אותי בעגלה הכחולה וכך יוצאות היינו לרחוב. הטיול היה תמיד מהנה; אני הייתי משתעשעת עם הפרחים בצדי הדרך ואמי - תוך כדי דחיפת העגלה הייתה נשענת עליה קלות עד שהיינו מגיעות לחנות של אבי.

כשאבא לא היה עסוק עם קונה, היה נוהג לעמוד בפתח החנות ולשוחח עם השכן, בֶּאֱי-צֶבֶטְקוֹ, בעל חנות לעורות. גם בֶּאֱי-צֶבֶטְקוֹ היה לובש חלוק אפור, כמו זה של רופא מנתח. וכשאבא היה רואה אותנו מרחוק, היו פניו קורנות מאושר וגאוה על אשתו הנאה ועל בתו הקטנטנה והמתוללת.

מהר מאד הטיול בעגלה התחיל לשעמם אותי - לא היה שום "אקשן" בלשבת כך סתם. חשבתי שיהיה הרבה יותר מעניין, אם אני אדחוף את העגלה. כמובן שאימא לא הסכימה, אבל אני ידעתי שאיתה לא תהיה לי בעיה. אחרי צרחות ובכי, היא תיכנע. עם אבא זה סיפור אחר, כשהוא אומר "לא" זה לא. שום שכנוע לא יעזור, אבל את אימא הקטנה והטובה מנצחים בקלות. וכך יצאנו

לטייל כשאני דוחפת את העגלה פעם לימין, פעם לשמאל, לפעמים במהירות רבה, כך שאימא הייתה צריכה לרוץ אחרי - דבר שהיא מאד לא אהבה. כנראה שהגזמתי, כי למחרת, ראיתי את העגלה כשהיא קשורה במנעול בכניסה לבית.

הטיולים אמנם המשיכו, אבל עכשיו הלכנו ברגל. זה לקח קצת יותר זמן, אך לי זה בכלל לא הפריע. אימא אחזה בידי בחוזקה, אולי פחדה שארוץ לכביש. לא היו לי שום כוונות כאלה, כי פחדתי מאד מה "טְרַמְפּוּאִי" - החשמלית בעלת שני הקרונות, שנסעה לאורך הרחוב הראשי. זהו כלי התחבורה היחיד שהיה קיים אז, למעט הכרכרות והעגלות הרתומות לסוסים. מכוניות כמעט ולא נראו בסוף שנות השלושים. ובכל זאת אימא אחזה בידי בחוזקה - אני בטוחה שזה היה גם בגלל נעלי הפלטפורמה הגבהות שלה, שאז היו באופנה - היא פחדה שתפול. אימא תמיד נעלה נעלים בעלות עקבים גבוהים - היא רצתה להיראות יותר גבוהה וזה באמת הוסיף סנטימטרים ספורים לגובהה. היא גם אהבה מאד לחבוש כובעים ורצוי שיהיה לכובע נוצה או פוֹנְפּוֹן, גם זה הוסיף עוד סנטימטרים ספורים לגובהה אשר היגיע בקושי למטר וחצי. "התחתנתי עם בעל גבוה", הייתה אומרת תמיד, "כדי שיהיו לי ילדים גבוהים כמוהו". ומה היה קורה אם הילדים יהיו דומים לה?

יום אחד, כשהיינו קרובות מאד לחנות, ראיתי דבר מוזר: העגלה הכחולה שלי עמדה ליד הכניסה לחנות, גבר ואישה שהחזיקו בזרועותיהם תינוק מייבב, שוחחו עם אבי. הגבר החזיק בידית העגלה והאישה הושיבה עליה את התינוק המכוער והמנוזל. אבא, כמעט לא שם לב אלינו והמשיך לתאר באוזניהם את מעלות העגלה שלי. כנראה שהעסקה הושלמה, כי האישה החלה לדחוף את העגלה - העגלה הכחולה שלי, בעלת ידית העץ המקולפת, שכל-כך אהבתי. התינוק המכוער החל לצרוח והנזלת כיסתה את כל פניו. האישה ניסתה להרגיעו ונתנה לו נשיקה - אותי זה ממש הגעיל. חשבתי איך אוכל להחזיר לי את העגלה? - כן, כמובן: התחלתי לבכות בכל כוחותיי ואז אבא, בלי לחשוב הרבה, החטיף לי סטירה. לא הבנתי מדוע! לא די שהתינוק המכוער לקח לי את העגלה, הוא בוכה וצורח ואמו מנשקת אותו!! - ואני המסכנה, זו שגזלו ממנה את העגלה, כשאני בוכה וסובלת, מרביצים לי!!

לא הבנתי את ההיגיון של המבוגרים.

1 טרמוואי - חשמלית בעלת קרון אחד-כלי לתחבורה ציבורית בתוך העיר, הנוסעת על פסים.

פרץ חלשים: פרץ

מטיילת עם אבא

"את רוצה שנבקר את גוספונ'ה¹ מארה?" - הייתה שואלת אותי אמי, כאשר היינו מתקרבות לבית הלבן של מארה, ועוד לפני שהייתי מספיקה להשיב, כבר הייתה ידה הקטנה לוחצת על בריח דלת העץ הכבדה, ואנו היינו מוצאות את עצמנו בתוך גן קסום.

מעניין מאד איך דלת עץ יכולה בקלות כזאת, להפריד בין שני עולמות: העולם האפור שבחוץ עם המדרכות המאובקות, החנויות החשוכות והבתים החיוורים, לבין גן-עדן פורח וצבעוני שבפנים.

גוספונ'ה מארה הייתה חברה של אימא, אישה קטנה, ששיער השיבה שלה היה אסוף מאחור, צעיף צמר שחור עטף את כתפיה הצנומות. מארה הייתה הרבה יותר מבוגרת מאימי - אינני מבינה איך צמחה ידידות כזאת בין שתי נשים כל-כך שונות. הביקורים אצל גוספונ'ה מארה היו חוויה מיוחדת עבורי. אהבתי את המקום הנפלא הזה; הבית היה מוקף גדר עשויה קורות עץ, שבחלקם העליון הסתיימו במשולש חד. בכניסה לחצר צמח עץ דובדבן וכל הגינה הייתה מכוסה בשטיח צבעוני של פרחים, שניחוחם מילא את ריאותינו. בקצה הגן ניצב בית

1 גוספונ'ה - גברת

לבן בן קומה אחת, עליית-גג עם חלון קטן ומעליהם גג עם רעפים אדומים. הייתי סקרנית מאד לדעת מה נמצא מאחורי החלון. לפני הכניסה לבית הייתה וֹרְנָדָה² (מרפסת) רחבת ידיים ועל מדף עץ היה מונח כלוב עם שתי כנריות שהיו עסוקות רוב הזמן במרדף אחת אחר השניה.

גֹּסְפוֹזִיָּה מְאָרָה הייתה מגישה לנו בחצר הבית ריבת דובדבנים בצלוחיות זכוכית קטנות ביחד עם כוס מים. לידינו הסתובבה חתולה אפורה בדמות עכבר או אולי זה היה עכבר בדמות חתול - אינני יודעת. אני רק זוכרת שחיה זו הייתה מכוערת מאד ולא אהבתי אותה. היא הייתה מלקקת מאכל כלשהו כנראה מתוק, כי הייתה מחליקה את לשונה סביב פיה. לעיתים הייתה שוכחת להכניס את הלשון בחזרה ולכן היה נדמה לי, שהיא עושה לי פרצופים כמו ש - צֶנְקוֹ, העובד של אבי היה נוהג לעשות.

בצד האחורי של החצר, שוטטו להנאתן תרנגולות צבעוניות ובראשן פסע תרנגול שחור נפוח עם כרבות ענקית. נהניתי מאד במקום הזה, לא השתעממתי אף לרגע, ונראה היה כי גם אימא לא השתעממה. בכל פעם שהתקרבותי, שמעתי את שתי הנשים עסוקות בפטפוט שוטף ופורצות בצחוק. הביקורים אצל מְאָרָה ערכו שעות.

נדמה לי שזו הייתה הסיבה שכאשר היינו מתקרבות לביתה של מְאָרָה בדרכנו לשוק ואימא הייתה ממהרת לסידוריה, הייתה מקפידה לעבור למדרכה שממול ובאותו זמן מגדילה את פסיעותיה - דבר שבדרך כלל לא אהבה לעשות. היא הייתה אווזת בידי בחוזה, כיון שידעה שמיד יבואו משיכות היד שלי לכיוון הבית הלבן וזעקות הבכי: "אימאאאאאא בואיי ניכנס לְמְאָרָה!"

אותו יום קיצי וחם, הלבשה אותי אימי בשמלה החדשה מבד משי לבן וסירקה את תלתלי. תמיד כאשר היינו הולכות לבקר בחנות של אבא, הקפידה אימא שאהיה נקייה ומסודרת. בדרכנו לחנות עברנו דרך ביתה של מְאָרָה שהיה במרחק שני בלוקים. אימא החזיקה חזק בידי ולמרות התנגדותי, עברנו למדרכה שממול.

כשהגענו, אבא היה עסוק עם קונים בחנות; שקל, רשם ואחר כך יצאו להעמיס.

2 וורנדה - רחבה בקומת הכניסה, כעין מרפסת

אימא הושיבה אותי על הכיסא של אבא ורצה לעיסוקיה. זה היה רגע חגיגי עבורי, הייתי לבד ליד ה - קֶנְטֶר הגדול (המשקל) שקרץ לעברי. הוא היה בנוי ממשטח עץ גבוה ובקצותיו - מסגרת ברזל עבה. ניסיתי לטפס עליו, הוא היה מאד גבוה. ניסיתי שוב, והפעם הצלחתי! הטיפוס כל כך מצא חן בעיני ושהחלטתי להמשיך ולעשות זאת בזריזות. התרחקתי מה-קֶנְטֶר והתכוונתי לזנק - בדיוק כמו שהבנים הגדולים מזנקים ממרחק, כדי לקפוץ גבוה. אספתי את כל כוחותיי וניסיתי לדלג במהירות, אך כנראה החלקתי ופני נתקלו בחוזקה במסגרת הברזל החדה. הכול התערפל מסביבי, כאב חד פילח את שפתי התחתונה שנתלתה כלפי מטה ופרץ דם שטף את פניי, ידיי ובגדיי. אחר-כך כבר לא הרגשתי שום כאב, כנראה הפחד שיתק את חושי- פחדתי מאבא : - להתלכלך בצורה כזאת!! להרוס כך את השמלה הלבנה שלא מזמן קיבלתי במתנה!!

כנראה שמישהו מהקונים אשר נכח במקום, הזעיק את אבי שהגיע בריצה, הרים אותי על ידיו החסונות ורץ במהירות למרפאה הקרובה (לְצִיבְנִיצָה³).

אינני זוכרת פרטים מהשהייה במרפאה - סביר להניח שהרדימו אותי כדי לתפור את הקרע. כשפקחתי את עיני, ראיתי את אימא, רוכנת עלי, כשעיניי נפוחות ואדומות מבכי. היא ידעה שהתפרים ישאירו את חותמם - סימן על פניה היפות של בתה הקטנה.

היום, למעלה משישים שנה אחרי, הסימן עדיין קיים, אך הוא הרבה יותר חיוור מזיכרונות הימים ההם, אשר כמו אותו סימן גם הם הולכים ודוהים עם השנים החולפות. אני תמיד אומרת שהחויות הנפשיות, גם אם הן רחוקות, נשארות חרוטות בלבנו, הרבה יותר עמוק מהחויות הפיסיות.

מאז לא עליתי על קֶנְטֶר לעולם.

פרץ שישי: אולמנה' אנה - סבטי אנה

אנה וחזקיה לוי

אנה וחזקיה לוי - הורי אימי, גרו במרחק של כחצי שעה מביתנו, ברחוב שקט בשם דונב במרכז סופיה. היה זה רחוב צר ותלול, ותמיד היה תוקף אותי חשק עז לרוץ שם בירידה, אבל אימא הייתה אוחזת חזק בידי, כדי שלא אפול. אך הסיבה האמתית הייתה, כך נדמה לי, שהיא אחזה בידי על מנת שהיא לא תמעד בגלל נעלי העקב הגבוהות שלה.

הבית של סבא וסבתא היה מוקף גדר שהייתה בנויה מאבן בחלקה התחתון ובחלקה העליון היה מעקה ברזל מעוצב. מאחורי השער השתרע גן עם עצים גבוהים, ושביל צר הוביל לכניסת הבניין. טיפסנו לקומה השניה דרך מדרגות רחבות, עשויות מוזאיקה כחולה וצלצלנו בפעמון הדלת. זמן ההמתנה מרגע הצלצול ועד לפתיחת הדלת, היה תמיד ארוך וממושך. סבתא הייתה צריכה לעבור דרך המראה שבחדר השינה ולבדוק האם כל אחת משערות ראשה מונחת במקומה, האם הפודרה מרוחה היטב על פניה הלבנות או אולי, חלילה, נפלו מספר גרגירים על צווארון חולצתה הרקום, ועוד הייתה צריכה לבדוק האם הוולין מרוח עדיין על הגבות ועל הריסים. אחר-כך הייתה צריכה להעיף מבט

גם במראה הגדולה שבפרוזדור ולבסוף לפתוח את הדלת. סבתא הייתה נעמדת בפתח עם חיוך רחב, מחבקת את אימא ומביטה אלי באהבה: "הנה לך קרידה אַרְמוּזָה"² ובזמן שהיא מלטפת את תלתלי ראשי, אני תוקעת מבט מסוקרן אל כפות רגליה הנתונות בתוך נעלי-בית מבד קטיפה רקום, איך הן מונחות אחת מול השניה ולא, במקביל זו לזו, כמו אצל כולנו. סבתא הייתה מושיטה את ידה ומובילה אותנו לתוך הבית המפואר:

"קומו סטאן לאס איז'אס"³ ? "

אנה לבית עמר, נולדה בפּוֹלֶבְדִיב בשנת 1885, אמצעית מבין חמש אחיות. אביה היה רופא טבעוני, כך מספרים, ורקח תרופות מצמחים. אנה הייתה יפהפייה: פנים ושער בהירים, עיני תכלת כצבע השמיים ביום קיצי. היא למדה בקולג' צרפתי ומאוחר יותר הייתה מורה למלאכת-יד באותו בית-ספר בו למדה. בנעוריה נבחרה למלכת היופי של עיר הולדתה - פּוֹלֶבְדִיב. היא הכירה עלם יפה-תואר והתאהבה בו אהבה עזה. הם התארסו, אך זמן קצר לפני החתונה נהרג ארוסה בתאונת-דרכים. איזו תאונה זאת הייתה והאם בתקופה זו היו קיימות מכוניות העלולות להרוג בני-אדם? - אינני יודעת. למרות סקרנותי הרבה, לא הבנתי מה בדיוק קרה. וכשאני אומרת סקרנות, אני מתכוונת לאותו דחף להקשיב, להאזין ולשמוע כל מילה בשיחות הגדולים תוך כדי משחק או סידור הקוביות, תוך חיטוט במגרות העמוסות, או בהיותי מסתתרת מתחת לשולחן. הסקרנות הייתה מגיעה לשיאה כשהיו המבוגרים מנמיכים את קולם, הו אז הייתי מציצה ממקום מחבואי ובוחרת את הבעת פניהם. קשה מאד היה להסתיר ממני דברים. ובכל זאת לא הבנתי מה קרה לאותו אביר על הסוס הלבן.

סבתי הסתגרה בביתה והתאבלה ימים ארוכים, עד שהיגיע שידוך בשם חזקיה לוי - איש עסקים אמיד ומצליח עם חיוך שובב וממזרי, פנים שחומות, שפם מעוצב על פי צו האופנה של אז. הוא היה נמוך בחצי ראש מסבתי התמירה ומבוגר ממנה בעשר שנים. סבי התאהב בה מיד - ואיך לא? - הוא היה מוכן להוריד את הכוכבים מהשמים בשבילה. "אננא" קרא לה ובהדגישו את הנ', כאילו רצה להלל את יופייה - לא סתם אנה, אלא "אנננה". הוא העניק לה חיי עושר, שפע, הוללות, נשפים. בפעם הראשונה שמעתי את המילה "ברידג" מפיו. נולדו להם שלושה ילדים:

2 לה קרידה ארמוזה - האהובה היפה

3 קומו סטאן לאס איז'אס - מה שלום הבנות?

מטילדה (פִּינְקָה - פיפי) - הבכורה, אחרי שנתיים נולד הבן - אִיזִי המפונק והמתוסבך ואחרי ארבע שנים בת-הזקונים לוסי (אימי) - האהובה והמפונקת. היה בבית צוות של עוזרות ומטפלות - לא היה חסר דבר. אך לפעמים, ברגעים של שקט, אפשר היה לראות את אנה בוהה ומתבוננת למרחקים - היא לא הייתה כאן - היא הייתה שם באין-סוף, מתבוננת באין-כלום, כאילו מחפשת את מבטו של אהובה שהלך ללא שוב. וכשהייתה מרגישה שמסתכלים עליה, הייתה מעמידה פנים כמחפשת דבר-מה.

"אֶנְטֶרָה אִיזִ'ס"⁴ ! סבתא הייתה מובילה אותנו לחדר אורחים רחב ידיים, מרוהט בעושר רב: מזנון מפוליטורה שחורה מבריקה עם דלתות זכוכית חרוטה, שמאחוריהן היו מונחים כלי כסף וקריסטל. על הקיר היה תלוי שעון אורלוגין ענק עם מטוטלת בצורת צלחת זהב, שתקתק בלי הפסק וכל שעה היה משמיע "דונג" - כאילו תזמורת פילהרמונית בת עשרות נגנים, מבצעת קונצרט. השטיחים העבים, שאפשר היה לשקוע בתוכם, כיסו את הרצפה שהייתה עשויה עץ בהיר.

אני רצה קדימה וסבתא מנסה לדלג אחרי עם רגלי ה"פְּלִייה ההפוך" שלה. היא ידעה מה מחכה לה במשך היומיים הבאים עם נכדתה השובבה. לכן דאגה להביא תגבורת - את בן-דודי חָאָרִי, בנם של דודי איזי ואשתו הגויה פֶּפִּי. סבתא ידעה שעם חָאָרִי, הגדול ממני בשנתיים, אני שקטה הרבה יותר - אבל מה הסיבה לכך? את זה היא לא ידעה.

תמיד הגדולים חושבים שהם חכמים יותר ויודעים הכול, אבל זה לא בדיוק כך.

גורן שבי"ץ: יום כולל עם הן-צווי - מארי

סבתא וסבא - אנה וחזקיה לוי
והילדים:
פינקא (פיפי) - הבכורה,
לוסי (אימא שלי),
איזי (אבא של מארי)

לעתים, ריחות שספגתי בימי ילדותי הרחוקים, מעוררים בי זיכרונות נשכחים: למשל ריח של קציצות מטוגנות בתוך שמן עמוק רותח, ריח אפונה ושמיר, אלה נושאים אותי למרפסת של סבתי **אַנָה**, שם הייתה מגישה לנו - למארי ולי, את ארוחת הצהרים בימי הקיץ החמים. מארי היה בנו של דודי איזי אחיה של אימי, ילד יפה: עיניים כהות, שער כהה, פוני קצר על המצח ולחיים אדומות. הוא היה גדול ממני בשנה וחצי. פפי, אמו, - בתה של סנדָה יובצ'קָה, (סופרת ידועה שחיה בתחילת המאה הקודמת), שמחה מאד להשאיר את הצאצא השובב אצל סבתא ולחגוג יום חופש.

לעומתה, סבתי שמחה הייתה הרבה פחות. אחרי ארוחת הצהרים מחויבים היינו לשכב "לנוח"! לנוח ממה? ולמה? ומי עייף בכלל? - לא הבנתי.

חדר השינה היה מרווח, רהיטי העץ היו בצבע כחול בהיר, מעוטרים בגילופי שושנים. הווילונות היו מלכותיים ועל הרצפה היו מונחות כריות רכות ענקיות,

שעליהן אהבנו לשחק. המיטות היו נפרדות ובין שתיהן עמדה שידת איפור כחולה עם ארבע מראות, כשכל אחת מהן הייתה מתקפלת כלפי פנים, כך שאפשר היה לראות את הגב. דבר אחד לא היה לי ברור: מדוע לא הייתה לסבתי ולסבי מיטה כפולה גדולה, כמו אצלנו בבית או כמו אצל דודה רני או דודה צילי?

סבתי אנה או כמו שקראתי לה - אֹמְמָה אָנָה¹, הייתה שוכבת על יד חֶאָרִי, ואותי הייתה משכיבה במיטה השנייה; ידעה שלידי לא תוכל לנוח. ואז הייתה מתחילה לספר את הסיפור הארוך והמשעמם, המתובל במלים בצרפתית או בספרדית, ומהר מאד, במקום להרדים אותנו, הייתה היא נרדמת. אחרי מספר נחירות, ידענו שהיא ישנה ואז, בשקט, בשקט, על קצות האצבעות היינו מתחבאים בחדר האמבטיה.

הכי אהבנו לשחק ברופא: חֶאָרִי היה הרופא ואני - תמיד אני, הייתי החולה! סבתא לא אהבה את המשחק הזה והייתה אומרת שזה "משחק לא יפה", אבל אנחנו - תמיד מצאנו לנו פינה להסתתר בה. לעתים הסתתרנו בחדר העבודה, שם היו צנצנות ובקבוקים וריח של מי וורדים וצמחים, מהם הייתה מכינה סבתא משחות וקרמים לפנים.

בשעות אחה"צ היה סבא שלנו, חזקיה לוי, חוזר מהמשרד. "הנה אֹפֶפָה"² הייתה סבתי אומרת בחיך, היא קיוותה שכעת חלק מהעול ייפול עליו. סבא שלנו היה אדם חייכן, מעולם לא שמעתי אותו צועק או מתרגז. הוא ידע לעשות קסמים: היה לוקח מטבע, בזריזות מעלים אותו ובתוך שנייה המטבע היה בכיס של חֶאָרִי או בתוך החולצה שלי. בתפיסת זבובים היה יכול סבא להיות אלוף העולם: גובהו היה מטר וחצי לערך אך זה לא מנע ממנו ללכוד כל זבוב שרצה. סבא היה מושיט את ידו בזריזות והזבוב, כמו ממוגנט, נמצא היה בתוך כף-ידו. ואז, הו אז, היה תולש לו כנף אחת. בעקבות זאת היה הזבוב מתחיל לקרטע. סבא היה ממשיך ותולש את כנפו השנייה והזבוב היה מקפץ. כך היה סבא אוסף מספר זבובים "מרקדים", והיה נהנה מהמראה. הוא היה בטוח שגם אנחנו משתעשעים מכך. סבא אהב מאוד מעשי קונדס ולפעמים היה מציק לנו.

1 אוממה אנה - סבתא אנה

2 אופפה - כך קראנו לסבא.

כשהייתי מתחילה לבכות - היה צוחק. "לוי, דָּשָׁה לוֹס"³ - הייתה סבתא צועקת מהמטבח. לוי קראה לו, כי שמו הפרטי, חזקיה, היה שם ארוך מידי וקשה לביטוי עבורה " לוי, יֶאֱבֶסְטָה"! "

בשעה מאוחרת בערב, באו ההורים לקחת אותנו חזרה הביתה. נשיקה לְחָאָרִי, נשיקה למדי, חָאָרִי נותן חיבוק למדינקה. "אולי נישאר עוד קצת לשחק! עוד קצת!" - "אולי מחר עוד פעם?" אולי?

זאת הייתה הפעם האחרונה שראיתי את חָאָרִי. הימים ימי טרום-מלחמת העולם השנייה, סוף שנות השלושים, תחילת שנות הארבעים, האנטישמיות הייתה בשיאה. אמו של חָאָרִי, אשתו הגויה של איזי, לקחה את בנה ונעלמה. אולי עשתה זאת מפני שפחדה שייקחו גם אותם לאחת מערי הפרובינציה, כמו את שאר היהודים.

עם תום המלחמה, דודי איזי חזר ממחנות העבודה וחיפש את בנו - אך לשווא. חָאָרִי פשוט נעלם. גם לאחר עלייתו לארץ המשיך דודי איזי לנסות למצוא את בנו. עד יום מותו - חמישים שנה אחרי, לא הפסיק לחקור, לשאול, לכתוב, לשלוח שליחים - אך ללא תוצאות. את בנו, בכורו האהוב, ממנו נפרד כשהיה בן שש - לא זכה לראות.

גם אני לא זכיתי לראותו שוב. נשאר רק שברי זיכרונות, שאמנם החווירו עם הזמן, אבל הם חבויים עמוק בתוכי.

3 דשה לוֹס - הנח להן.

4 יאבסטה - די, תפסיק.

פרק שלישי: נינה (חלק א')

סבתי - אוממה מדי, נינה, אני והעוזרת

בשבילי היא הייתה ילדה רגילה, כמו כל הילדות שהכרתי. מבטה הכחול והעצוב בקע מתוך ארובות-עיניים מכווצות והביע ילדות וזקנה כאחד. שערה הבלונדיני המקורזל עיטר את פניה הלבנות, גופה הרזה היה מעט שפוף. אכן היא הייתה שונה, אבל אני אהבתי מאוד את נינה - בת-דודתי, אהבתי אותה בדיוק כפי שהיא הייתה. תמיד הסכימה לעשות את מה שביקשתי, לא התנגדה, לא התעקשה. היא הייתה גדולה ממני בשנתיים וגבוהה ממני כמעט בראש. במשחק התופסת תמיד ניצחתי וכששיחקנו מחבואים הייתה מכסה את פניה וחושבת שאף אחד אינו רואה אותה. "נָה נִרְמְלָנָה"¹ היו מתלחשות הנשים - לא נורמאלית. אבל אני אהבתי לשחק איתה. לכל אחת מאתנו היה אלבום עם מדבקות, שהיו קונים לנו בחנויות למכשירי-כתיבה. היו שם תמונות של מלאכיות עם כנפיים ורודות, ישובות על ענן תכלת, נשענות על יד שמנמנה ומביטות לשמים. הפנים הלבנות ועיני התכלת שלהן הזכירו מאוד את פניה של נינה. היו לנו גם מדבקות של שירלי טמפל - ילדת פלא, שחקנית ורקדנית. נהגנו להחליף בינינו מדבקות וכמובן נינה תמיד הסכימה לתת, אפילו אם זו הייתה המדבקה היפה ביותר שלה. כל-כך אהבתי אותה!

1 נה נורמלנה - לא נורמאלית

באותו חורף חליתי בדלקת ראות קשה עם סיבוכים, כנראה מצבי היה לא-טוב. אבי גייס את כל המשאבים שהיו לו על מנת להביא בשבילי מחו"ל פרות-הדר. כל יום הייתי חייבת לשתות כוס מיץ מנדרינות - דבר נדיר ביותר בימים אלה של תחילת מלחמת העולם השנייה. ילדי השכנים היו מחכים לקליפות ולו רק להריח, אבל סבתא מְדִי הייתה מכינה מהן ריבה ומטעמים נוספים. רופא הילדים, דוקטור רחמימוף, שהיה אז רופא מתחיל, היה בא לביתנו פעמיים בשבוע להזריק לי זריקה - כמובן זה היה מלווה בצריחות ובכי. ובביקורו האחרון, כשסוף-סוף סיימנו את הזריקות, פיזרה סבתי אחריו חופן מלח - מנהג של פרדה ו"שלא יחזור יותר".

באביב, כשמצבי השתפר, החליטו הורי לשלוח אותי להבראה בכפר. שם, באוויר הצח האמינו, אחלים לגמרי. נסענו ארבעתנו - סבתא "אומָמה"² מְדִי, נִיָּה, אני, וה"סְלוּגִינָה"³ - משרתת.

2 אוממה - סבתא
3 סלוגיניה - משרתת

נינה (חלק ב')

הגענו לכפר בשעות הצהריים. כמו כל הכפרים בבולגריה, היה מקום זה פינה קטנה ונידחת, חלקת אלוהים בפאתי גן-העדן. הבתים הלבנים, עשויים סיד ובוץ, רבצו כצבים ענקיים בין עצים עמוסי-פרי. השדות הזרועים, נראו כשטיחים צבעוניים, עשויים מלאכת מחשבת. בתוך המים הצוננים של הנחלים המתפתלים, שטו להם בנחת, ברווזונים קטנים, נחפזים אחר אמם הברווזה. האוויר היה צח, נקי והריח משכר. הנפלא מכל הייתה המוסיקה - היו אלה צלילי החלילים של רועי הצאן הצעירים, שירתן של הכפריות הכובסות את בגדיהן במי הנחל, רשרוש המים המתנפצים על חלוקי האבנים וציוץ הציפורים - כל אלה התמזגו בהרמוניה נהדרת. זאת הייתה יצירה מוסיקאלית, אשר גדולי המלחינים לא היו מסוגלים לחבר.

קבלת הפנים שנערכה עבורנו הייתה מלכותית. הכפריים העריצו את אבא, שהיה עבורם יועץ, עורך דין, מנהל חשבונות, מגשר ופותר בעיות. ערכו שולחנות מכוסים במפות לבנות, ארוגות בידי הנשים החרוצות. על השולחנות העמיסו מטעמים ופיתות שזה עתה נאפו ויצאו מתוך התנור הענק - כוך עצום בתוך הקיר, המשמש לאפיה וחימום. על יד נינה ישבה המשרתת ועל ידי סבתא, כדי שתוכל לשלוט על ההשתוללות שלי.

השהייה בכפר השפיעה לטובה והבראתי הייתה מהירה ומוצלחת. לא-כן נינה. היא נשארה שקטה וחיוורת ומבטה העצוב שקע עמוק יותר. שני בניהם של המארחים, שהיו מעט גדולים מאתנו, היו המדריכים ומורי הדרך שלנו- שלי ושל נינה. הם הראו לנו את הלולים, הרפתות, הדירים והאורבות, הבאר שממנה שואבים מים. ראינו איך מפרזלים פרסות לרגלי הסוסים. קטפנו פטל עסיסי שגדל בשולי השביל וכשהחשיך, החלו מנצנצות מעלינו גחליליות: למדנו איך לתפוס אותן. היינו ממלאים קופסה עם גחליליות זוהרות, מנקבים חורים קטנים, והמראה היה מקסים, כעין פנס מנצנץ. לימדו אותנו איך להדביק גחלילית על המצח - פשוט מרטיבים את המקום ברוק ולוחצים על הגחלילית בעדינות וכך אנחנו הופכים לזרקור. סבתאי, שהייתה מאד מרוצה מכל הבילויים והטיולים שהבנים ערכו לנו, כיבדה אותם בדבר יקר ערך: כל אחד קיבל כדור מהויטמינים

שלי, שהיה כעין סוכריית שוקולד - דבר שלא ראו מימיהם. הם התלקקו, חייכו וציפו לעוד. אבל הויטמינים היקרים הובאו עבורי מחו"ל וסבתי שמרה עליהם מכל משמר. למחרת בבקר בא הילד הגדול, מתייפח בבכי: "הסוכרייה נפלה לתוך הבאר, אפשר לקבל עוד אחת?" היינו לבד בחדר, אני לא רציתי לתת בלי רשותה של סבתא, אבל נינה, המלאכית הטובה, שלא יכלה לראות את הילד הבוכה, משכה את המזוודה מתחת למיטה והושיטה לו סוכרית שוקולד, הויטמין שלי. הילד חטף את השוקולד ונעלם. בערב, כשחזרנו לחדר, אחרי יום נוסף של חוויות, סבתא, שהקפידה מאד במתן הויטמינים שלי, לא מצאה את הקופסה. היא חיפשה בכל פינה, בכל מקום, אבל הקופסה לא נמצאה. סבתא לא תיארה לעצמה, שמישהו יגלה את מקום המחבוא. אבל אני ידעתי מה קרה. למחרת נפרדנו מהמארחים. את הילדים לא ראינו. הם נעלמו, כאילו האדמה בלעה אותם. חזרנו לסופיה, לחיק המשפחה - סבתא ואני לביתנו ונינה לביתה שהיה מרוחק כחצי שעה הליכה.

לא ראיתי את נינה מספר ימים. התגעגעתי אליה מאד. השהייה בכפר, הבילויים, החוויות והשינה יחד במיטה אחת, הידקו עוד יותר את הקשר המיוחד שהיה בינינו. היינו רגילות להתראות יום-יום והנה עברו כמה ימים מאז שחזרנו אך את נינה לא הביאו אלינו.

ביקשתי, התחננתי לראותה, אך תמיד נמצאו תירוצים: "חולה, נסעו, קבלה מכה ברגל, חולה....." יום אחד, אחרי כבי ותחנונים, אמר אבא: "את לא יכולה לראות את נינה, נינה מתה".

ידעתי שמשו קרה. לילדים קטנים ישנה היכולת לחוש דברים, בדיוק כמו שחתולים חשים את רעידת האדמה או התפרצות הר-געש, לפני שהדבר קורה. הרגשתי את המתח באוויר, בהבעת פניהם הקודרת של הורי, בדיבור שהפך ללחש.

"נינה מתה" חזר אבא על הודעתו. "את יודעת מה זה מתה?" "בוודאי" אמרתי. "ראיתי ג'וק מת במטבח, ראיתי זבוב מת וגם עכבר מת בעליית הגג, על-יד חבית הטרופייה"⁴ (כרוב חמוץ). "אז אני רוצה לראות את נינה".
"אי אפשר" אמר אבא. "כשמתים אי אפשר לראות".

רציתי להגיד לאבא שזה לא נכון, שהוא משקר, אבל ידעתי שאסור להתחצף לאבא: "ולמה ראיתי את הגיוק, העכבר והזבוב שמתו וגם נגעתי בזבוב?" אבי לא התכוון לענות לשאלה כזאת, אבל אימא, אימא שלי היצירתית, השחקנית, אימא שידעה לספר סיפורים דמיוניים נפלאים ומרתקים, מצאה מיד תשובה: "נינה עכשיו בשמיים, מלאכית קטנה עם כנפיים שקופות וזוהרות, היא נמצאת שם, למעלה, מעל לכוכבים". - "אז למה אני רואה את הכוכבים ואת נינה לא?" שאלתי.

בימים הבאים, מבטי היה מופנה רב הזמן למעלה, לשמים. חיפשתי אותה בין העננים הלבנים, המשנים צורה מידי שנייה, חיפשתי אותה בשמי הלילה זרועי הכוכבים ולפעמים היה נדמה, שאני רואה את עיניה הכחולות, הנוצצות, בין אלפי הכוכבים המאירים את השמיים השחורים. הייתי יכולה להישבע, כי אלה עיניה של נינה. וכשירדו טיפות גשם, ידעתי שעיניה מזילות דמעות. נינה נחה שם למעלה, ליד אחיה הבכור, שמת כמה שנים לפני שהיא נולדה וביחד, בזרועותיהם הפתוחות, יקבלו את אליקו - אחיהם הקטן, שנולד כחמש שנים אחרי מותה של נינה עם תסמונת דאון והספיק לחיות בעולמנו פחות משנתיים. אימא שלהם - דודתי רני, אהבה ילדים כמו שמעטים מסוגלים לאהוב. בשבילה ילד היה מתת-אל, אך הגורל התאכזר אליה, קטף את שלשת הפרחים - ילדיה הרכים והותיר אותה כשבר כלי.

פרק שלישי: זכרונות אצל אבי

אימי לוסי ביחד עם אימה אנה,
ליד הכניסה למלון

את סבא שלי אליהו רחמימוף, אביו של אבי, לא הכרתי. אבי לא זכה לגדול תחת כנפיו החוסות של אב אוהב ודואג למחסורה של משפחתו. שנים מעטות לאחר הולדת אבי, בֶּרְנַרְד, בן זקונים אחרי שתי בנות, שם אביו קץ לחייו והשאיר משפחה המומה ודואבת.

מה הייתה הסיבה להתאבדותו? - אינני יודעת. למרות כל מאמצי לדלות פיסות מידע על האירוע הטראגי - לא הצלחתי להבין מה בדיוק אירע. פעמים רבות מצאתי את עצמי, עומדת על חופו של ים תהיות, נוברת וחושבת מה יכול להביא אדם צעיר, בעל משפחה, לשים קץ לחייו. מידי פעם צפות ועולות מחשבות שונות, אך איני מוצאת בהן שום הגיון. חשבתי שאולי, משפחת הַחֲמִימוֹף האמידה, שבבעלותה היו מספר בנינים באחד האזורים המרכזיים של סופיה, לא ראתה בעין יפה את נשואי הבן אליהו לבחירת לבו - סבתי מְדִי (מזל), שבאה ממעמד נמוך יותר. ואולי הייתה סיבה אחרת, שמעולם לא דברו עליה?! האלמנה, שלא זכתה אפילו בחלק קטן של הירושה, ניצבה באומץ מול המציאות הקשה.

על מנת לפרנס את ילדיה ולהקנות להם השכלה, עבדה בעבודות שונות, בעיקר בתפירה וסריגה. הלימודים של ילדיה היו עבורה ערך עליון. בעוד שבני הדודים - בני משפחת רחמימוף, חיו חיי הוללות והשתלמו במקצועות הרפואה והמשפטים, אבי ושתי אחיותיו הבוגרות, נאלצו לעבוד לפרנסתם תוך כדי לימודים, אבי עבד כשוליה אצל סנדלר אחרי שעות בית הספר. שלושתם סיימו לימודי תיכון ואבי אף המשיך ללמוד בבית ספר גבוה למסחר. אז, בתחילת המאה הקודמת, השכלה תיכונית לא הייתה דבר שכיח.

בגאווה רבה ראתה האלמנה כיצד התקבל בנה הצעיר לעבוד בבנק היהודי "גאולה" ואחר כך עבד כמנהל חשבונות בחברה גדולה להנדסה, בבעלותו של המהנדס - אינג'ינר¹ בוריס בֶּלְגוֹיִיב. "אתה יודע שאני יהודי" - אמר לו אבי, כאשר החלו הפרעות נגד היהודים. "אתה בוודאי רוצה שאעזוב את העבודה." אבל אותו אינג'ינר בֶּלְגוֹיִיב, אציל נפש כמו רב בני העם הבולגרי, ענה בחיוך אוהד: "אתה בשבילי קודם כל בן-אדם, אני רוצה שתישאר איתי בגלל החריצות והיושר שלך". עם אותו בוריס בלגוייב שמר אבי קשר עד ימיו האחרונים.

העננים האפורים, שריחפו מעל בית האלמנה, החלו להתפזר והשמש זרחה. הבת הבכורה צילי, נישאה לפרוון עשיר, ג'יאק בֶּן-אַרְוִיָה, בעל חנות פרוות מְצִיקָה², חנות גדולה בת שתי קומות, ממוקמת קרוב לארמון המלך. משפחת המלוכה הייתה מזמינה בחנות את מעילי הפרווה המפוארים.

צילי לא הייתה צריכה לדאוג יותר לפרנסה. הייתה לה עוזרת צמודה ומטפלת לשני ילדיה - לילי ויוג'י. ביתם רחב הידיים, הפך למרכז אירוח; ג'יאק, שאהב את הטיפה המרה, ערך ארוחות ומשתאות לחברים ולבני המשפחה ואילו אשתו האהובה צילי, יכלה להרשות לעצמה בילויי סוף שבוע במלון המפואר בעיירת הקיט בֶּנְקִי. לעתים הייתה מצרפת אליה את אחיה הצעיר ברנרד.

הילדות של אמי הייתה לגמרי שונה מזו של אבי; משפחתה הייתה אמידה מאד והיא גדלה מתוך שפע: בת זקונים, אחרי אחותה פינקה והאח המפונק איזי. שלושת הילדים לא ידעו מחסור. אבי המשפחה, סבי - חזקיה לוי, איש

1 אינג'ינר - מהנדס

2 מְצִיקָה - דב

עסקים וסוחר ממולח, בעל משרד לעמילות-מכס, ידע "לעשות כסף", ואף ידע לבחור לו לאישה את היפה בבנות, מלכת היופי של פְּלוֹבְדִיב. - אנה. הם חיו חיי עושר, מלווים במשרתות ומטפלות, נהגו לצאת לבילויים, למשחקי ברידג', לקונצרטים ולאופרה. סבתי אנה הייתה נוסעת בסופי השבוע למלון מפואר בעיר הקיט בֶּנְקִי ולעתים הייתה מצרפת אליה את בתה הצעירה, בת הזקונים - לוסי, שהפכה להיות נערה נאה ואלגנטית.

והנה, ביום קיצי אחד.....

בבית הקפה של המלון הממוקם במרפסת מוקפת עצי אורן בֶּנְקִי, פגשה סבתי אנה את ידידתה הותיקה צילי, מלווה באחיה הצעיר יפה התואר, פְּרֶנְד. אנה היציגה בפניהם את בתה לוסי, קטנת קומה ועדינת מראה. הצעירים הביטו אחד אל השנייה במבט של חום וערגה - נדמה היה להם שהם מכירים, שכבר היו יחד בעבר, אולי בגלגול קודם. הם לחצו ידיים והתפללו בלבם שלחיצת-יד זאת לא תרפה לעולם, שתמשך לעד... הוא הרגיש רוך ועדנה בידה הקטנה הלופתת את ידו והיא - היא ספגה לתוכה את החום והחוזק שהקרין אותו עלם חסון ויפה-תואר.

הייתה זאת אהבה ממבט ראשון. שניהם ידעו שמרגע זה לא ייפרדו לעולם. החלה התכתבות ביניהם; היא שלחה לו מכתבים מעוטרים בציורים ופרחים מיובשים, כתובים בכתב ידה העדין והגנדרני, הוא כתב לה מכתבים בגוף שלישי, מסוגננים, מאופקים, בכתב יד מרהיב ביופיו, ובין המילים ניתן היה לחוש את עוצמת אהבתו אליה.

אחר-כך הגיעו הפגישות. הם אהבו לטייל יחדיו בחיק הטבע, אהבו להתבודד, אהבו לחוות רגעים שהיו רק שלה ושלך, אהבו במיוחד את הטיולים להר ה- נִיטוֹשָה - הר שלרגליו משתרעת העיר סופיה. בין השבילים והצמחייה השופעת, אהבו להלך יד ביד וליהנות ביחד מהנוף מרהיב.

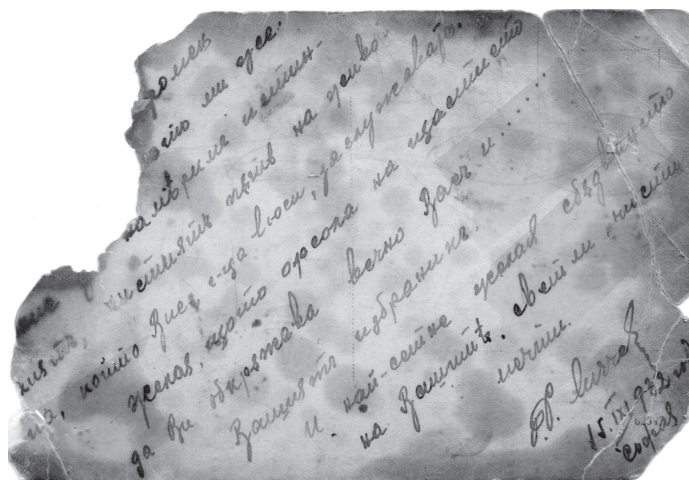
כאן היה הטיול הראשון שלהם; לאחר טיפוס ארוך ומעיף, עננים כבדים כיסו את השמים וגשם זלעפות החל לרדת. סופת ברקים ורעמים החלה להשתולל - לא היה שום מקום מסתור. נעלי הפלטפורמה של לוסי, עשויות קש קלוע, נמסו והפכו לבלילה דביקה. סכנה הייתה להתחבא מתחת לעץ - מקום המועד לנפילת

ברקים. לפתע, כמו בהפגזה רועמת, ממש סמוך אליהם, נחתו מספר ברקים, הוא כיסה אותה במעילו ונשאה בידיו החמות.

יום האירוסים של הורי היה היום המאושר בחייהם. הם התרוצצו ברחובות אוחזים ידיים ורצו לבשר לכל אחד את הבשורה. ביתה של אמי היה מלא בזרי פרחים ענקיים, מרהיבים ביופיים, אבל הזר המרגש, המקסים והאהוב עליה ביותר היה זר קטן של סיגליות שבחיר לבה הגיש לה. במשך כל ימי חייה היה עבורה זר סיגליות סמל של אהבה אין-סופית.

הם נישאו וחיו יחד ששים שנה. חייהם, לא תמיד היו קלים; שני אנשים שצמחו על קרקע שונה, בעלי אופי שונה - אך האהבה תמיד מנצחת, ופרי אהבתם הן הבנות: אחותי האהובה - אָניטָה ואני.

ששים שנה מאוחר יותר, כשאבי היה על ערש-דווי, אחז בידה הקטנה של אמי ולחש לה: "תודה על כל מה שנתת לי ובמיוחד תודה על שתי בנותינו המקסימות."

ברנרד כותב ללוסי זמן קצר אחרי שהכירו 15.9.1932

תרגום של חלק ממכתבו של אבי

.....הדרך.....הכונה, הפקודה.... הדרך של החיים, היא הליכה לא - הפלאה אוסי.
אני מאחל שהיא תאפשר לי את אורח - אורח והחיר לה....
.....ובסוף מאחל שבא שאינני הפקודה גמלה.

הדרך החלילה 15.10.1932

סופיה

הורי - לואי וברנדר ביום אירוסיהם 1.3.1933

תרגום של חלק ממכתבה של אמי

.....חודש ארץ אורה את האהבה שלנו - זה

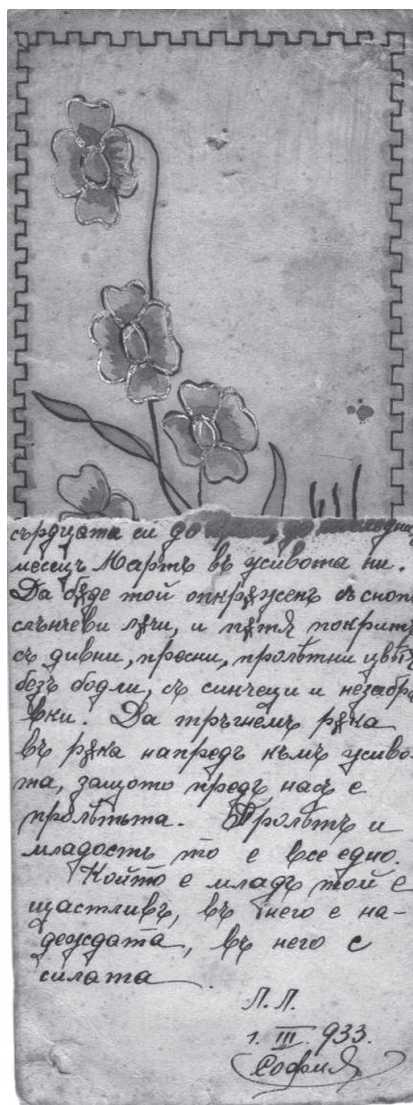
החודש האושר בחייו.

אי ייג ונהיה מוקדם בצרור של קרני שלם
 צוהרים ודרכנו גפיה מכוסה בערחי אביה
 ולעולם אלא קוצים, רך סחאיוג וכליוג. וכל צד יב
 ביב, קדימה אל החיים, כי האביה ניצב לעניו.
 אביה ולעוררים הם היינו אק.
 אי שצור הוא מאושר, הענווה והכוח אלונים

במבוא.

ל.ל. (לואי לוי) 1.3.1933

סופיה

לואי כותבת לברנדר ביום אירוסיהם
 1.3.1933

פרץ לשירי: לזכרם אןאופרציה

אימא ואני עוברות דרך הבית
של מארה

את המילה קואופרציה¹ שמעתי הרבה פעמים בשיחות המבוגרים, אבל אף פעם לא שאלתי מה פרוש המילה, כיון שהיא נאמרה בהקשר לסיפורים שלא עניינו אותי כלל. זה לא מסקרן כמו למשל המילה: "אַנְטִי טַטְנוס" שנקשרה עם הסיפור המעניין על פֶּטְיוֹ- הילד מהקומה הראשונה, אשר חתך את רגלו כשדרך על ברזל חלוד ולקחו אותו עם אמבולנס לבית-חולים! מעניין איך יסתדר רק עם רגל אחת!! ואיך נשחק במחבואים!!

או למשל המילה "הֶסְגֵּר": - הכלב של דורה נלקח ל"הֶסְגֵּר", כיון שנשך תינוק שהשתולל. את הכלב הכניסו להסגר וקשרו את פיו! כמה מסקרן!... אז אם קשרו את פיו, איך יוכל לאכול ולנבוח!!

כל הסיפורים האלה גירו את סף סקרנותי הגבוה ממילא, רציתי לדעת כל פרט ופרט; הייתי מתקרבת, מפסיקה את עיסוקי ההשתוללות ומקשיבה בשקט.

1 קואופרציה - בנין רב קומות

אבל המילה "קואופרציה"? מה כל-כך מעניין פה?..

עד שיום אחד אימא הודיעה לי חגיגית - "אנחנו עוברים דירה, נגור ב"קואופרציה". ואז התחילו להסביר לי, שקואופרציה זה בית משותף רב קומות, (במקרה שלנו ארבע קומות עם מרתף ועליית-גג להחמצת טרופניה²). בכל קומה גרים כמה דיירים, יש שם המון ילדים, חברות וחברים ובכלל יהיה כיף. "עוברים" חשבתי לי, מה זה כל-כך מעניין? אנחנו תמיד עוברים: עוברים דרך הבית של מאָה וכשאימא ממהרת, לא נכנסים. עוברים דרך החנות הקטנה של קָטִי, מתקנת הגרביים או כפי שקראו לה: "תופסת הרכבות", אשר ישבה כפופה מתחת למנורת-פנס, כשבידה גרב המושחלת לתוך חישוק. עוברים דרך החנות של אבא כשהולכים לשוק. פשוט "עוברים", אין כאן שום דבר מרתק.

את המשמעות האמיתית של "עוברים" הבנתי מאוחר יותר. פתאום קלטתי ש"עוברים דירה" זה סיום תקופה. הבנתי ש"עוברים דירה" זה סיום פרק בחיים, פרק שהווה עבורי את אחד המרכיבים החשובים ביותר לעיצוב אישיותי. מאוחר יותר הבנתי, שדרך החלון הצר של חדרנו, כאשר אני שכובה על מיטתי, לא אראה יותר את השמיים זרועי הכוכבים, ובחורף לא אוכל להביט על מטפחות השלג היורדות באיטיות ממרומים ועוטפות בלובן את ענפי העצים הערומים. לא אשמע יותר את קולו של אבא, הנשען בחושך על אדן החלון ושר את שירו "אל דרך ארוכה רחוקה" כשמנסה להרדים אותי, ולמטה, על שטיח השלג הרך מחליקות מזחלות רתומות לסוסים, כשצוואריהם עטורים פעמונים מצלצלים, היוצרים מנגינה נעימה ומרדימה. לא אטפס יותר על גרם המדרגות, שלצדו מעקה מתעגל מעץ עבה, וכל מדרגה מגיעה לי למעלה מהברך. לא עוד פָּטִיו דורה עם בועות הסבון הקסומות המתעופפות גבוה גבוה, עד שנעלמות. לא עוד הבית הקטן ב"צ'וץ'קוב".

בעצם אולי כן, אבל רק בחלום.

גורן אחד-עשר: בן אייל

הבית של אוממה אנה ברחוב "דונב"

"עכשיו לילה, עכשיו בכלל לא בוקר" - לחשתי בקול בכי חרישי, בזמן שאמי ניסתה, ללא הצלחה, להכניס את ידי לתוך שרוול החולצה. "צריך להתלבש מהר, הסבלים מגיעים, את זוכרת שהיום עוברים דירה ואת הולכת לאוממה אנה¹ ? קומי !"

אימא המשיכה בניסיונותיה להלביש אותי, אבל אני משכתי את השמיכה מעל ראשי, הסתובבתי לצד השני ונצמדתי לקיר. "עכשיו לילה, בכלל לא בוקר" הפעם קולי היה רפה, כמעט התמוזג עם הערפל. הכול היה חשוך, קר ומנוכר. ענן סמיך, כהה, עטף אותי ברוך ונשא אותי גבוה, גבוה, מעל לתקרה, מעל לגג הרעפים האדום, מעל לארובה שפלטה ענני עשן ללא הרף, מעל להר ויטושה²... הוא התרומם בקלילות וריחף בשמים שהחלו להחליף צבעים. קרני השמש

1 אוממה אנה - סבתא אנה

2 ויטושה - הר ליד העיר סופיה

הראשונות, ליטפו ברוך את ראשי. היה שקט, נעים, חמים שקט.... נעים....
חמים....

טלטלה עזה ורעש צורמני העירו אותי. ראיתי שאני ב טַרְמָנוּאִי³ בדרך לסבתי.
בזמן סיבוב, כאשר גלגלי הטרמנואי היו מתאמצים להישאר צמודים למסילה
המתעקלת, היו משמיעים קולות של חריקה חדה. התחנה הראשונה הייתה בדיוק
מאחורי הבית הגבוה של סְלִיבְקוֹב, אליו היינו אמורים לעבור. המסילה התפתלה
בשביל הצר, בין הצד האחורי של הבניין לבין חורשת עצי אורן גבוהים.

במשך כל הנסיעה עלו וירדו בתחנות פועלים משכימי קום, רדומים למחצה,
כשתיק על גבם או על כתפם, בדרך לעבודה.

ירדנו בתחנה של בּוּלְבֶרְד דוֹנְדוּקוֹב⁴. היה כבר בוקר.

3 טרמוואי - חשמלית

4 בולברד דונדוקוב - שדרה בשם דונדוקוב

מדין שלמים לשלום: הביא החדש

מעבר לעננים המשנים את צורתם מידי שניה ובמרחק של שעותיים טיסה, ישנו בית אפור, אליו חלמתי להגיע ולראותו ולו רק עוד פעם אחת; בנין גבוה, מתנשא מעל לרוב הבתים בשכונת פודוויינה, שהיו אז נמוכים וישנים. הבניין האפור היה חדש יחסית, הוא נבנה מספר שנים קודם לכניסתנו אליו. על משטח הכניסה העשוי מוזאיקה, היה כתוב באותיות ענק: "סליבקוב"¹ - 1934". זה היה ביתנו, לשם עברנו: אבא, אמא, אני וסבתי - אוממה מדי², שעברה לגור איתנו.

סבתי מדי - מזל, הייתה ההפך הגמור של סבתא אנה: מדי אלמנה מגיל צעיר, האמינה שאלמנות חייבות ללבוש רק שחור. עד יום מותה הייתה נאמנה לאמונתה - לכל היותר הרשתה לעצמה מידי פעם בגד אפור כהה. שעה היה תמיד לבן, מסורק ואסוף לאחור. היא הייתה צנועה, קפדנית, חיוך נראה על פניה רק לעתים רחוקות. מזל - מדי נולדה בשנת 1880, נישאה לאליהו רחמימוב, נולדו להם שלושה ילדים - צילי הבכורה, אחרי שלש שנים - נולדה רבקה - רנה ושנתיים אחר כך בן הזקונים ברינד - אבי.

לבית החדש עברנו לגור בימים של טרום מלחמת העולם השניה. הענן הכבד של המלחמה המתקרבת ריחף מעלינו, והאוויר היה ספוג במנגינות ושירי-לכת גרמניים, שתורגמו לבולגרית. אבא היה עדיין אתנו.

בקומה השלישית, מאחורי דלת עץ חומה הייתה דירתנו החדשה. בכניסה, על מדף גבוה, במקום מכובד, עמד מקלט הרדיו שהיה הטלוויזיה של אז. הוא שידר ללא הרף, שירי לכת וחדשות. היה בקופסה גדולה ומוארת זו דבר מה שריתק אותי - עין ירוקה, גדולה, קורצת ומשנה את צורת אישונה, כאשר המחוג היה עובר מתחנה לתחנה ואז גם המנגינות היו משתנות.

צלילים ומנגינות מזכירים לי תמיד זמנים אחרים, מקומות רחוקים ורגשות

1 סליבקוב - שמו של קבלן הבניין

2 אוממה מדי - סבתי מדי

מודחקים. המנגינה של "אתך לילי מְרָלָן" נושאת אותי אל אותו חדר שמאחורי דלת העץ, שם מונח על המדף, מקלט הרדיו, ואבי יושב מולו עם הבעת פנים קודרת ומבט עצוב. חשבתי שאולי עשיתי משהוא רע ואבא כועס. אבל לא - הוא אפילו לא הבחין בי. הוא הסתכל מעברי, כאילו הייתי שקופה, כאילו לא הייתי שם. הוא בוודאי ידע דברים, שאנחנו עוד לא ידענו.

בערבים, כאשר פנסי הרחוב האירו באורם החיוור את הרחוב הראשי צָאֲרִיָּצָה אֶלְיָאוֹנוֹרָה³, היינו נצמדות אני וסבתא, אל החלון הרחב שבחדר האורחים - אני עומדת על שרפרף וסבתא יושבת על כיסא ומתבוננות באנשים הממהרים לבתיהם אחרי יום עבודה, על העגלות הרתומות לסוסים, עמוסות שקים, על המסילה המשתרעת לאורך הרחוב, פעורת פה, מצפה בקוצר-רוח למגעם הכובש של גלגלי הטרַמְוַאי⁴ הכבדים, ואז הייתה נשמעת מין גניחה צרחנית ואחריה אנחה.

חנות הפירות שמעבר לכביש הייתה כמו מחזה מעניין. היו שם ארגזים עם תפוחים, אגסים, אפרסקים, פטל ותות-שדה, מסודרים במדרגות. החנות הייתה בבעלותה של משפחת גמדים:

האב המבוגר - גמד שמנמן, בנו ואשתו - גמדים חביבים, לכולם היה ראש גדול וידיים קצרות.

הם התהלכו ועבדו בזריזות רבה, עטפו את מרכולתם של הקונים בנייר עיתון, קיבלו כסף - הכול במהירות הבזק. כך ישבנו בחושך שעה ארוכה, אסור היה להדליק את האור, כי החשמל היה דבר יקר מאד. רק כשאימא ואבא היו נראים בקצה הרחוב, הייתה סבתא מיד מדליקה את המנורה. אסור היה לי גם להשתולל, כי סבתא הייתה אומרת: "אני אספר לאבא" וזה באמת הספיק!

אבל הדבר המעניין ביותר והמפחיד ביותר היה ה"ראש". הוא היה מופיע כל לילה, לאחר שהיו מכבים את האור ורק מנורת לילה קטנה וחיוורת עם אהיל אדמדם הייתה מונחת ליד מיטתי. הוא עמד תמיד שם, באותו המקום - בפינה מעל ארון הבגדים שממולי - צל שחור, גדול בצורת ראש ענק ומפחיד. בפעם הראשונה שהופיע, קראתי בבהלה לאימא. היא נכנסה, הדליקה את האור,

3 צאריצה אליאונורה - המלכה אליאונורה

4 טרמוואי - חשמלית

הסתכלה מעל לארון: "אין שום ראש שם, את חלמת, הביטי - אין כלום. ועכשיו לישון!" וכיבתה את האור.

אך **הראש** שוב הופיע ושוב צעקתי - הפעם הגיע אבא, ובאור שוב לא ראו דבר. "ושלא אשמע אותך צועקת שוב!" חושך. **הראש** ניצב במקומו הקבוע. משכתי את השמיכה מעל לראשי, כדי שלא אראה דבר, אך מידי פעם הייתי מציצה עם עין אחת ושוב מתכסה, עד ששקעתי לתוך ענן פוך ורוד, שהשיט אותי הרחק מכאן - אל ארץ החלומות.

המלחמה החלה ואיתה ההפגזות. היינו חייבים להחשיך את הבתים. פקחים הסתובבו ברחובות ושרקו במשרוקיות לעבר כל חלון מואר. את אבא לקחו ביחד עם רוב הגברים היהודים למחנות העבודה. עברתי לישון במיטה הגדולה עם אימא. את **הראש** לא ראיתי יותר.

הכניסה לבנין
צילום של הבית 70 שנה מאוחר יותר

צילום של הבית 70 שנה מאוחר יותר

פרץ שמושה צער: אגחמה וחלום

אבא שלי - הגבר היפה ביותר, עם כובע קסקט, מחייך,
הרביעי מימין למעלה.

המלחמה התחילה. אנחנו, ילדי מלחמת העולם השנייה, הבנו מהר מאד את משמעותה של המילה "מלחמה" - לא היה צורך בהסברים. הבנו שזו מילה מפחידה, מאיימת, קשה.

צל האימה ניבט מכל עבר: מבטם הקודר של המבוגרים, דיבורם לחשושיהם, חלונות הבתים שכוסו ונאטמו עם ניירות שחורים, ואורם החיוור של פנסי הרחוב. במקום שירים ומנגינות נעימות, בקעו ממקלטי הרדיו קולותיהם הרמים של הנואמים מלווים בשירי לכת.

הצל רבץ והכביד כל יום יותר ויותר, יותר ויותר עד שנעלם ובמקומו ניצבה במלוא אימתה וכיעורה - ה מ ל ח מ ה.

קולו החד של צופר האזעקה הרעיד את דומיית הלילה. דלתות נפתחו ונסגרו, אנשים מבוהלים בבגדי שינה או מכורבלים בשמיכות חמות, רצו לכיוון המקלט. אבא חבש במהירות את כובע הלבד שלו, זינק אל מיטתי, עטף אותי בשמיכה וכך, כשהוא נושא אותי על זרועותיו, דילג על גרם המדרגות. ואימא, אימא הקטנה, ניסתה לשווא להשיג אותנו - אפילו נעלי הבית שלה היו על עקבים.

המקלט היה חשוך, קר ונודף ריח של עובש וטחב. האנשים ישבו על דרגשי עץ צמודים לקיר וכמעט ולא דברו ביניהם. נשמע רק קולם של משרוקיות הסדרנים ברחוב, המתריעים על אור הבוקע מאחד החלונות.

כאשר עיני התרגלו לחשכה, התחלתי להבחין בדמויות שישבו ממולנו. ופתאום, לא רחוק מאיתנו, ראיתי את מימי - הילדה מהקומה השנייה. היא ישבה על ברכיה של אימה כשראשה נשען על כתפה.

"מימי" לחשתי בשמחה, אך היא לא שמעה. "מיימיי" הפעם כמעט בצעקה. אימא של מימי הביטה בי בעיניים פעורות ומפחידות, קירבה את אצבעה אל שפתיה והשמיעה בכעס "ששששששששששש". גם אבא גער בי: "תהיי בשקט!" - "אבל, אבל" - התעקשתי "אבל אני רוצה ללכת למימי".

היה לי עצוב. למרות שאבא ניסה לחמם את ידיי הקטנות כשהוא אווז אותן בתוך כפות ידיו החמות נושף ומשפשף, עדיין הייתי עצובה. אהבתי ללכת לביתה של מימי ולשחק איתה. היו לה צעצועים יפים: הייתה לה בובה אמיתית - לא כמו הבובות שלי שהיו עשויות מסמרטוטים. זאת הייתה בובה יפהפייה, עם ידיים ורגלים אמיתיות, היא לבשה שמלה פרחונית, נעלה נעלים לבנות עם שרוכים, והיו לה שערות בלונדיניות מתולתלות. הייתה פוקחת ועוצמת את עיניה הכחולות וידעה להגיד: "מָה-מָה פָּה-פָּה" בקולה הדקיק והמתוק. היה למימי תנור בישול קטן עם סירים וצלחות לבובות ועוד המון המון צעצועים. עצמתי את עיני וראיתי בדמיוני את חדר המשחקים שלה: את הרכבת הנוסעת על מסילה, את הסוס הלבן. במרפסת הגדולה בביתה הייתה נדנדת-עץ; אהבתי להתנדנד עליה שעות ארוכות. כשהנדנדה הייתה עולה, אפשר היה לראות את החורשה שמאחורי הבית. וכך אני עולה ויורדת, עולה למעלה, גבוה גבוה, מעל גגות הבתים, מעל צמרות העצים, מעל לעננים. והנה שם אותו ענן ורוד, מוכר, ענן שתמיד עוטף אותי ברוך ובחום נעים ונושא אותי גבוה, אל מקום אחר, מקום ניסתר, מקום שאין בו מלחמות ואזעקות, מקום שקרני השמש מלטפות והכול שקט ורגוע. . . .

כשפקחתי את עיני מצאתי את עצמי במיטתי. היה שקט מסביבי ורק מהמטבח

נשמע שקשוק המזלג של אימא, המקציפה את חלבון הביצה להכנת ה"שטו"י"
 של ארוחת הבקר.
 יום חדש של מלחמה.
 למחרת לקחו את אבא למחנות העבודה.

ברוך ארבעה עשר: משפחת קמון. (חלק א')

הבית הוא ארמון האל

אימי לוי ואחותה הבכורה פינקא

פיליפ קפון, סטודנט לרפואה, שמאחוריו מספר שנות לימוד בווינה, עמד מול דלת הכניסה של משפחת לוי ולידו חברו הטוב פֶּפּוֹ, נוגע במרפקו קלות ומאיץ בו: "נו צלצל כבר, צלצל, הַיִידָה!"¹

כבר הרבה זמן מנסה פפו לשדך לחברו את פינקא, בתו הבכורה של חֲזָקָה לֵוִי, שהגיעה לפרקה והיא עדיין רווקה. הוא הכיר את חֲזָקָה לֵוִי - סוחר עמיד, בעל משרד לעמילות מכס, משרדי תיווך ועוד עסקים וידע שזה יכול להיות שידוך טוב. "נו צלצל כבר!" והפעם בקול מצווה.

צלצול קצר והדלת נפתחת ולפניהם עומדת אישה יפהפייה, פנים בהירות, עיני תכלת ירקרק, גוף עגלגל (יפה לפי המושגים של אז) - כולה אומרת יופי והדר. חיוך רחב התפשט על פניו של פיליפ וללא היסוס נכנס לתוך הבית המפואר. אך פפו חברו, שחש בהתלהבותו, שוב נוגע במרפקו ולוחש אל אוזנו: "זאת לא הכלה, זאת האימא!"

1 היידה - נו כבר

ומאחוריה, בצעדים קטנים, מתקרבת פינקה: צעירה קטנת קומה, צנומה, שער
ופנים כהות.

לרגע פיליפ נעצר, החיוך קפא על פניו, היסוס קל..... אבל הם כבר בפנים,
בתוך הדירה המהודרת. האווירה נעימה, המשרתים מתרוצצים, מגישים כיבוד,
מישהו מנגן על הפסנתר.

מהר מאוד נוכח פיליפ, כי יופייה של פינקה נמצא פנימה; בתוך הגוף הקטן שכן
לב גדול ונשמה טהורה. אישה נעימת הליכות, טובת לב ומוכשרת. הם נישאו
תוך זמן קצר והקימו משפחה: הבת הבכורה - אִירֶנָה (אִירֶנָה) והבן הקטן -
מָרְסֶל.

מול מרפסת דירתם המפוארת השתרע הגן המלכותי רחב הידיים, זרוע פרחים
צבעוניים וצמחיה מטפסת על עצים מטילי צל. ארמון המלך עמד לא רחוק
מביתם.

לעתים קרובות אפשר היה לראות את ה"גוֹבֶרְנָנְטָה"² - המטפלת, מטיילת
עם ילדי המלך: מָרְיָה לואִיזָה - הנסיכה, שהייתה בדיוק בגילה של אִירֶנָה
והנסיך סִימְיוֹן - בן גילו של מָרְסֶל.

בית משפחת קֶפּוֹן היה בית מרשים עם רהיטים יקרים ועל הקירות היו
תלויים ציורים מקוריים של ציירים ידועי שם. פִּילִיפ היה חובב אומנות מושבע.
לרגל עסקיו ביבוא ושיווק סחורות טקסטיל, היה נוסע לעתים קרובות לחו"ל.
במיוחד אהבתי לבקר בביתם כשפִּילִיפ היה בנסיעות; פחדתי ממנו, מפני שתמיד
רצה לגזוז לי את הציפורניים עם מספריים בצורת צבת; לא סבלתי את המגע
בבדים לאחר שגזזו לי ציפורניים. בימי העדרותו הייתי שמחה לבקר בביתם.

יותר מכל אהבתי את חדר הצעצועים. זה היה חדר ארונות גדול עם בובות
יפפיות, משחקים בשפע, רכבות על מסילות ואופניים קטנות על שלושה גלגלים,
שרק לִמְרָסֶל בן השנתיים היה מותר לרכוב עליהם. מָרְסֶל או כפי שקראנו לו
מָרְסֶלְצ'וֹ, היה צעיר ממני בשנתיים, אבל עמד על זכויותיו: -

"למדי אסור לתת את האופניים!" במריבות, אחותו תמיד הייתה לצידו, הגנה עליו. אני כל-כך רציתי לרכוב על האופניים..... אבל יותר מזאת, גם אני רציתי אחות, שתהיה לצדי ביחד אתי, שתגן עלי בזמן המריבות. במקום אופנים, נתנו לי לשחק עם הבובה הגדולה - יפיפייה עם תלתלים שחורים, שקראו לה מדי, אבל אני רציתי אחות, כל-כך רצית אחות.....

פִּינְקָה, דודתי החביבה, תמיד ידעה להשכין שלום במריבות שלנו; הייתה משכיבה את שלושתנו על המיטה הגדולה בחדר השינה המפואר, סוגרת את הוילונות הכבדים עשויים בד זהוב וכך, באווירה האפלולית הייתה מספרת לנו סיפורים מרתקים. במהירה היה משתרר שקט...

משפחת נפתלי, הביי מאלא אילמון האמא. (חלק ב')

לעתים קרובות היו הורינו לוקחים אותנו להצגת תיאטרון או אופרה. אותי היו מושיבים על ברכיו של אבא - אסור היה לי לדבר ולהפריע. בהתחלה הייתי בודקת את הקהל. אם היה לי מזל ולפני ישב איש קרח, הייתי מעבירה את אצבעי לאט על הקרחת - דבר שהרגיז מאד את אבא. השעמום האמיתי היה מתחיל עם פתיחת המסך; הדיבורים והמוסיקה לא עניינו אותי. אך למזלי האולם החשוך היה משרה עלי תרדמה ותוך זמן קצר הייתי בארץ החלומות, מתעוררת לרגע קט מקפיצות הטרמוואי בדרכינו הביתה ונרדמת שוב.

היה זה יום חורפי, כאשר הודיעה לי אימא בחגיגות: "הערב הולכים לאופרטה - בִּינְדֵּרְקָה". ההכנות החלו עוד בשעות אחה"צ המוקדמות, כאשר אימא הניחה על המיטה את הסוודר החדש ואת כובע הפרווה שקנו לי. גם לעצמה הכינה בגדים יפים וטיפלה בסלסול וגלגול השער שלה. בחוץ פתיתי השלג ליטפו ברוך את פנינו - החלק היחידי בגוף שלא היה מכוסה בשכבות.

אולם התיאטרון היה מחומם ונעים. הדיבורים וההמולה פסקו, כאשר המסך נפתח והתזמורת החלה בנגינתה. ידעתי שמיד יתחיל השעמום וחיפשתי לי מקום נוח על ברכיו של אבא, כדי להתכרבל ולנמנם.

אבל פתאום היא הופיעה על הבמה - יפיפייה עם שער שחור שהיה פזור על כתפיה, היא לבשה שמלת תחרה וצעף פרחוני ומתוך פניה היפות ניבטו שתי עיניים שבהן השתקפו אורות הבמה. היא הייתה כל-כך יפה! ידעתי: אני רוצה להיות כמוה!

היא החלה לשיר ולרקוד ובכל סיבוב שעשתה, התעופפה שמלתה ויצרה כעין פעמון מבריק. התרוממתי כדי לראות את נעלי הלכה האדומות - היא שרה ורקדה בחן. כן, רציתי להיות כמוה!

הבמה הוצפה באור סגול ורקדניות קטנות המדלגות על בהונות רגליהן, הקיפו את בִּידֶרְקָה.

כאן כבר לא יכולתי לשבת. ידעתי את כל הפוזיציות של הריקוד; כבר בהיותי בת ארבע אימא דאגה לרשום אותי לבלט אצל המורה המפורסמת ביותר בסופיה - דִּידִי סֶפֶסוֹבָה.

נשארתי עומדת גם כשהופיע עלם יפה-תואר והושיט את ידו תוך שירה אל בִּידֶרְקָה. אבל היא התרחקה ממנו. הוא המשיך לשיר ולחזר אחריה, כרע ברך והושיט לה פרח. אבל היא הפנתה את גבה ובצעדים קטנים תוך ריקוד נעלמה מאחורי הקלעים. כמעט ראיתי דמעות בעיניו כששר את שירו העצוב. גם בעיני הופיעו דמעות, כעסתי על בִּידֶרְקָה.

הרקדניות הקטנות שוב הופיעו, ולפתע, מאחוריהן, באטיות ובחן, שבה הנערה היפה אל אהובה שחיבק אותה בחום. הייתי ממש מאושרת - בכלל לא רציתי לישון.

אפילו בשעה המאוחרת בלילה, כשהשכיבו אותי במיטתי, המשכתי לשחזר בדמיוני את החוויות מאותו ערב. כאשר הענן הרך והנעים עטף אותי בחומו ונשא אותי למרומים, ראיתי את עצמי על הבמה המוארת. אני הייתי בִּידֶרְקָה.

מאותו יום, בבואי לבקר את אִירֶנְקָה וּמֶרְסֶל, דלת חדר הצעצועים בביתם נשארה סגורה.

הבובה מדי שכבה על הרצפה כשרק נעל אחת לרגלה, כפתורי שמלתה פרומים ושערה פרוע.

החלונות של בית הבובות נשארו סגורים ואילו האופניים של מרסל בכלל לא עניינו אותי.

המשחק המרתק ביותר עכשיו היה בניית תיאטרון; כר הפוך הענק הפך לבמה, וילון הקטיפה היה המסך, בגדי המשי המפוארים, הצעיפים הססגוניים והכובעים של דודתי פִּינְקָה, היו בגדי השחקניות ואילו אני הייתי בִּינְדֵּרְקָה היפה - רוקדת ושרה. אמנם גם אִינְקָה רצתה להיות בִּינְדֵּרְקָה, אבל אני, רק אני הייתי הִבִּינְדֵּרְקָה האמיתית. כאשר אימא באה לקחת אותי הביתה, לא יכולנו להפסיק את המשחק.

רציתי להמשיך עוד ועוד. אימא הבטיחה: "מחר נבוא שוב".

אבל המחר לא היגיע, פיליפ קפון, איש העולם הגדול, ידע שהמלחמה מתקרבת אל פתחי בתינו. הוא לקח את אשתו וילדיו ונסע לפלובדיב, עיר מולדתו, ומשם הפליג לפלשתינה.

מאוחר יותר, כאשר החלו ההפגזות על סופיה, נפלה פצצה על הבניין, והקומה בה גרה משפחת קפון נהרסה כליל. נשארו רק מספר ברזלים פעורי פה במקום שעמדה המרפסת אשר השקיפה אל ארמון המלך

במרכז התמונה - הכלה פִּינְקָה, מימינה אימי לוקסי ומשמאלה אימא שלהן - אָנָה לֹוי.
למעלה באמצע - החתן פִּילִיפ קפון, מימינו האח אִיזִי ומשמאלו אבי המשפחה חֲזָקִיָּה לֹוי

פרץ חלישה לשיר: חנוה הפירוויאנז'קה

ז'אק בן-ארויה ליד חנות הפרוות מ'צ'קה
Mechka -

גבר חסון, גבה קומה, נאה ועשיר - כזה היה ז'אק בן-ארויה. כל עלמה שהגיעה לפרקה, הייתה חולמת על שידוך כזה, אבל רק אחת זכתה להיות אשתו - זאת הייתה צילי, אחותו הבכורה של אבי.

"קפיטן בן-ארויה" קרא לעצמו. הוא נהנה להוסיף לשמו את דרגתו מימי שירותו בצבא.

ז'אק אהב בילויים, אהב את החיים הטובים, אהב את אשתו, אבל יותר מכל אהב את הטיפה המרה. ביתו היה פתוח לאורחים, לחברים ולארוחות ערב חגיגיות. במזווה שבביתו המפואר, היו תלויים מהתקרה נקניקים - סרסיצה¹ ו-לוקנקה², דגים מיובשים - צ'ירוסים³ ובקבוקי יין ענקיים.

1 סרסיצה - סוג של נקניק

2 לוקנקה - סוג של נקניק יבש

3 צ'ירוסים - דגים מיובשים

לז'אק ולצילי נולדו שני ילדים: הבן הבכור- יוז'י והבת - לילי. צילי החליטה שבתה צריכה להיות פסנתרנית ולכן הייתה יושבת לצידה במשך שעות, כדי שתתמיד להתאמן בפסנתר. ובאמת, ברבות הימים, סיימה לילי את האקדמיה למוסיקה בסופיה והפכה לפסנתרנית מהוללת. אבל מעל לכל, הייתה זמרת. קול הסופרן המדהים שלה, שבה את לב השומעים.

עם השנים, הופכים זיכרונותינו הרחוקים לחיבורים וערפיליים. אבל ישנם רגעים שנשארים צרובים על לוח לבנו; אפשר לגעת בהם, לחוש אותם ולהרגיש את ניחוחם. אני זוכרת את טעמו של סלט תפוחי האדמה שהייתה מכינה דודה צילי- רוֹסְקָה סְלֶטָה⁴, חשה את ריחם של הדגים המיובשים ובקבוקי היין של ז'אק, רואה את ביתם המפואר, ולאוזני מתנגנות המנגינות שעלו מהפסנתר עת ניגנה עליו לילי.

לחדר האורחים, המרוהט ברהיטים יקרים וכבדים, פחדתי להיכנס. על שולחן עץ עגול, עמדה קערת פירות, המונחת על גבו של דרקון; הוא היה מפחיד, פיו הפעור לרווחה חשף שניים לבנות חדות, ומבטו היה תמיד מופנה אלי, גם כאשר היו אנשים רבים בחדר, אינני יודעת מדוע, הדרקון בחר להביט דווקא בי. ועוד דבר הפחיד והטריד אותי: בדירה הצמודה גר ילד שמן ומעצבן בשם ז'אקו. כשהיה שומע את קולי במדרגות, היה יוצא, מניף את רגלו ורוקע בה בחזקה תוך השמעת "בום" רועם. גם ממנו פחדתי.

כל העושר הגדול של ז'אק בן-אָרוֹיָה, בא לו מחנות הפרוות המפורסמת מְצ'קָה⁵, שהייתה ממוקמת באחד האזורים המרכזיים של סופיה. משפחת המלוכה ואנשי האצולה היו מזמינים את מעילי הפרווה שלהם בחנותו. כל מי שנכנס לחנות, היה מוזמן ללגום מיינותיו המובחרים והאווירה שם הייתה תמיד עליזה.

על קירות החנות היו תלויים מעילי פרווה וצווארונים שועל ובמרכזה עמדו כמה כורסאות רכות. מדרגות עץ צרות ומתעגלות הובילו לקומה השניה, שם ישבו תופרות ליד מכונות תפירה. ביניהן הייתה גם דודתי רָנִי - אחותה של צילי. על השולחנות ועל הקירות היו מונחות פרוות של שועלים, נמרים דובים וארנבים.

4 רוֹסְקָה סְלֶטָה - סלט רוסי (מיונז, ביצים וחמוצים)

5 מצ'קה - דב

בהתחלה פחדתי מהם, אבל הסבירו לי שאלו רק הפרוות של החיות. לא הרשו לי לגעת בהם ובאמת ממש לא רצית להתקרב, רק את הארנבות הלבנות רציתי ללטף.

על מדף היו מונחות מגרות עם עיניים מזכוכית, שהיו מחברים לפרוות השועל. היו גם אפים של חיות עם נחיריים קטנים.

היה זה יום חורפי, כאשר אימא הודיעה לי שהולכים לבקר בחנות של דודי ז'אק. היא הלבשה אותי במעיל הלבן מפרוות שפן, ולעצמה מדדה והחליפה שלושה או ארבעה כובעים ותמיד בחרה בכובע עם הנוצה או עם הפרח - שאמור היה להגביה אותה.

בחוץ התעופפו בקלילות כפרפרים לבנים פתיתי השלג, וכיסו בתחרה לבנה את ענפי העצים. השלג הצח חרק מתחת למגפינו.

התפלאתי מאד לראות את חנות הפרוות מלאה באנשים. כולם דיברו בקול רם, צחקו, התווכחו, כנראה לגמו גם כוסיות. התופרות התרוצצו ביניהם, מדדו, בדקו. עמדתי ליד מדרגות העץ והסתכלתי על האנשים: כנראה הייתה זאת פמליה מכובדת, כי כולם השתדלו לשרת אותם יפה.

ידעתי שאף אחד לא מביט בי והחלטתי לעלות למעלה; על קצות אצבעותיי, משתדלת לדרוך בשקט על מדרגות העץ החורקות, מצאתי את עצמי בקומת העבודה. במקום נדף ריח חזק של עור מיובש, היה חשוך וקר. לרגע נרתעתי - ליד הכניסה הייתה תלויה פרווה ענקית שחורה של דב. הוא נראה ממש חי, כאילו זה עתה יצא מהיער, אבל ידעתי שזו רק פרווה ומיד פסעתי פנימה, ישר למדף המגרות, שם היו עיני הזכוכית של החיות ועוד כל מיני דברים מעניינים. נברתי במגרות והתפעלתי מהעיניים שהביטו בי מבפנים. לפתע נגע מישהו בכתפי ותפס אותי מאחור. קפאתי על מקומי, נשימתי נעתקה. רציתי לצעוק, אבל קולי לא נשמע. בשבריר שניה ראיתי את עצמי - הילדה הקטנה, נישאת על זרועותיו של הדוב השחור לתוך מעמקי היער. אך אז, ניצבה לפני התופרת הזקנה ובחיוך אימהי שאלה: "מה את עושה כאן ילדה חמודה? אימא יודעת שאת למעלה?" "אני...אני...אני" - גמגמתי, יותר מזה לא יכולתי לומר, פרצתי בבכי.

לא זכור לי מה היה אחרי זה, אני רק זוכרת את אימא מבוהלת, מישהו הביא לי מים שנשפכו עלי.

יותר לא נכנסתי לחנות מְצִיקָה.
זיכרונות וחוויות ילדותנו הם אלה שיוצרים את אישיותנו. הפחדים הם תוצר
של חוויותינו.

בין ששה עשר: צ'סטר¹

מדי, כמעט בת ארבע

יד חמה יישרה את השמיכה שנשמטה מעלי באמצע הלילה, ובעדינות ליטפה את ראשי.

הסתובבתי לצד השני - לא רציתי להתנתק מענן החלומות שלי. כשהתעוררתי בבקר, אבא כבר לא היה איתנו - הלך בלי להיפרד ממני. אולי כי לא רצה שאראה את עיניו הדומעות; תמיד, כשהאזין למנגינה עצובה או שר שיר נוגה, נראו עיניו הירוקות, כאילו טבלו בתוך בריכת מים זכים. שאלותיי הרבות אל אמי, כמעט ולא נענו. "אבא טרודובק"² אמרה בקול שקט, כשעינייה הכבדות בוהות בשמים שמעבר לחלון.

לא הבנתי את המילה. "מה זה טרודובק?" שאלתי בחוסר סבלנות. אימא ניסתה להסביר, הזכירה מילים כמו: מחנות עבודה, יהודים, מלחמה - לא הבנתי על מה היא מדברת. כל מילה שהוסיפה בבלבה אותי עוד יותר. אימי

1 צ'פוטקה - שם גנאי ליהודיה.

2 טרודובק - יהודי שגויס למחנות העבודה בזמן המלחמה.

נראתה חלשה, חסרת אונים, לא רציתי להרגיז אותה. כנראה רצתה לסיים את השיחה: "הרבה, הרבה זמן אבא לא יהיה בבית".

היה קצת עצוב, אבל גם קצת משמח; עכשיו, חשבתי לי, אוכל להשתולל ולעשות כל מה שבא לי ואף אחד לא יגיד לי: "נספר לאבא". אך אם הייתי יודעת את הדברים שהיו אמורים להתרחש מאוחר יותר, הייתי בוודאי חושבת לגמרי אחרת.

למחרת עברנו לביתם של הוריה של אימי. סבתי אנה, או כפי שקראתי לה - אוֹמָמָה אנה, השתדלה לשעשע אותי עם היצירות שלה: גזירת בובות, בעלי חיים ופרחים מנייר צבעוני, קיפולי נייר ועוד. היא הייתה מורה למלאכת יד בקולג' הצרפתי וידעה להעסיק אותי בפעילויות שונות ומעניינות.

בערב, כאשר אוֹפֶפָה³ - סבא שלי היה חוזר מעבודה, היה פותח את חפיסת הקלפים, מסדרם על השולחן ומתחיל ב-פֶּסְיָאֲנֶס⁴ שלו. כיוון שלא הבנתי את המשחק הזה, הייתי מתחילה להשתולל ולהפריע.

אבל לאוֹפֶפָה היו המון תעלולים - הוא ידע לעשות קסמים. היה מכניס קלף בכיס ומוציא אותו מהשרוול. או שהיה מחביא קלף מאחורי גבו ומוציא אותו מתחת לסוודר שלי, זה היה באמת משעשע.

יום אחד ראיתי ממרפסת הבית, קבוצת ילדים משחקים בחצר. כאן לא הכרתי ילדים, כל חברותי נשארו בשכונה שעזבנו. ירדתי במהירות לחצר ונעמדתי לידם, שמחה לראות את תעלוליהם ולשמוע את צחוקם המתגלגל. לפתע פתאום, השתרר שקט, הילדים הקיפו אותי במעגל ובקולי-קולות החלו לצעוק: "צ'פוטקה, צ'פוטקה", הם הקיפו אותי והסתובבו סביבי. לא הבנתי מה קרה, מה לא עשיתי בסדר!

רציתי לברוח, אבל לא יכולתי. נבהלתי מאד והתחלתי לבכות. כנראה הוריהם של הילדים שמעו את ההמולה וירדו לחצר לעזור לי. גם אימא וסבתא הגיעו במהירות. בבית, כשנרגעתי, הסבירו לי מה פרוש המילה צ'פוטקה: "זה כינוי ליהודים ואנחנו יהודים".

3 אוֹפֶפָה - סבא

4 פֶּסְיָאֲנֶס - משחק קלפים

לאט, לאט טפטפה לתודעתי העובדה שאני לא כמוהם, אני שונה, אני
ציפוטקה.

האישור לכך הגיע מהר מאד.
בשעות הבוקר המוקדמות, עמדה שורה ארוכה של משאיות באחד הפרוורים
של סופיה.....

ברך שבעה עשר - חלק א': שומן

ביקור בשומן אחרי 60 שנה

בשעות הבוקר המוקדמות, עמדה שורה של משאיות באחד מפרוורי סופיה. מסביב התגודדו בשקט נשים, זקנים וילדים, כל אחד נושא את מזוודתו ואת כאבו.

הצעקות היחידות שנשמעו, בקעו מגרונם של חיילים שקראו בשמות האנשים וזרזו אותם לעלות למשאיות. היו אמהות שנשאו על ידיהן את ילדיהן הפעוטים ועל גבן תרמיל. היו קשישים שנשענו על מקל, והיו גם כאלה שנתמכו על ידי בני-זוג. אימי החזיקה אותי חזק בידה האחת ובשניה, התאמצה לסחוב את המזוודה החומה, אמנם לא גדולה מידי, אבל עבור אמי הקטנה הייתה כבדה מנשוא.

העלייה למשאיות הייתה סיפור בפני עצמו - החיילים העמידו ארגזים כדי שהאנשים יוכלו לטפס עליהם ומשלא הצליחו, דחפו אותם בכוח תוך קריאות זעם.

הנסיעה הייתה ארוכה מאד - בוקר, ערב ושוב בוקר.

הגענו לעיר שומן, כאן היינו אמורים לשהות בזמן המלחמה. המקום נראה לי כעולם אחר, עולם שונה מזה שהכרתי. לא היו כאן בניינים גבוהים עם ארובות פולטות עשן, לא ה-טֶרְמִינָל¹ הרועש הנוסע על מסילה באמצע הכביש. בעצם המקום קצת הזכיר לי את הכפר בו היינו מתארחים אצל הלקוחות של אבי בימי ראשון - נְדִלְיָה². אבל היה כאן, בשומן, משהו מיוחד: אוויר, אווירה, הרי ה-קְיוּשְׁקוּבָה³ מכוסים בצמחיה - הייתה זו פינת גן עדן קטנה, אותה אהבתי מאד.

המשפחות היהודיות פתחו את בתיהן בפני אחיהם המגורשים. אותנו קיבלה משפחתם של ביטו וסוֹזְנָה פֶּרְחִי ובתם הקטנה זֶלְמָה. בעלי הבית השאירו לעצמם למגורים את חדר השינה, ולנו ולעוד שתי משפחות נתנו את הסלון, אשר סדינים תלויים מהתקרה הפרידו בינינו. היה שם עוד חדרון קטן שאותו נתנו למשפחת שְׁקָרְגִ'יֶסְקִי.

אני זוכרת את בנם הקטן - וִילִי, ילד שובב ומעצבן שהיה עושה פרצופים משונים, לא היה עונה כששואלים אותו והיה מסתגר בתוך החדר. ממול הבית עמד מבנה של מסגד תורכי ישן.

תוך זמן קצר הגיעו לשומן הסבים והדודים, כנראה שבעזרת שוחד, אפשר היה לבחור בעיר השדה הרצויה.

המלחמה הייתה במלוא עוצמתה, אבל כאן בשומן לא הרגשנו אותה. לפעמים נשמע צופר ההזעקה, אבל אף אחד לא התרגש מכך.

אותנו, את הילדים הקטנים, ריכזו בבית הספר היהודי שבפינת הרחוב; הגילאים היו שונים, אבל כולם נכנסו לכיתה א'. שם שמעתי לראשונה את השפה העברית - שונה, משונה, מצחיקה, לא הבנתי כלום.

הרבה ילדים מסופיה למדו בבתי ספר יהודיים ולהם השפה לא הייתה חדשה. אבל אני, כאילו הגעתי מפלנטה אחרת - "רחל והלל", "הר ועכבר" ועוד כאלה. בספרים היו ציורים של פֶּלֶסְטִינָה: מרחבי חול, עצי דקל וגמלים עמוסי שקים. בשעות אחה"צ היינו מתגודדים ילדי השכונה, ברחבה שבמורד הרחוב, ליד מחסן גרוטאות נטוש.

1 טרמוואי - חשמלית.

2 נדליה - יום ראשון (כמו השבת אצלנו).

3 קיושקובה - הר לא גבוה בשומן.

הייתי מביטה מרחוק על קבוצת הילדים ובודקת אם גבי נמצא שם. הייתי עוקבת בשקט אחריו.

גָּבִי היה ילד יפה עם עיניים ירוקות, מציצות מתחת הפוני העקשן, וגייגיים כיסו את פניו הבהירות. הוא היה יליד שומן וגר בבניין שלידינו, מעט גדול ממני, בן שבע ואולי שמונה.

אהבתי אותו - אז לא ידעתי שזו אהבה, אבל היה לי חשוב מאד להיות בקרבתו. גָּבִי היה מראה לי דברים ומסביר לי מה שלא ידעתי. הוא הוביל אותי למקומות, שאילולא הוא, לא הייתי מכירה.

כשהיה מחשיך, היו כל הילדים מתכנסים לתוך המחסן החשוך. היה זה מבנה כמעט הרוס, ללא חלונות, שרק פתח צר הוביל לתוכו. המקום הדיף ריח של טחב ועובש והזכיר לי בית קברות ישן.

פחדתי מאד, אבל כשגבי היה לידי, הרגשתי בטוחה. אז היו הילדים מתחילים לספר כל מיני סיפורים על שדים ורוחות רפאים שנמצאים במקום, ולעתים קרובות אף היינו שומעים גניחות ואנחות. במערה מפחידה זו היו קורות עץ וסולמות שבורים, דרכם, כך ספרו הילדים, היו הרוחות של המתים עולות ויורדות.

בשעה מאוחרת, כשאמא הייתה באה לקחת אותי, הייתי נושמת לרווחה, מזדחלת החוצה ורצה לקראתה.

אף פעם לא סיפרתי לה על המתרחש שם בפנים, כי הילדים הגדולים הזהירו אותנו לא לדבר על זה.

אימא הייתה מחבקת אותי ואוחזת בידי - אמי הקטנה והמפונקת, שגדלה עם כפית זהב בפה, הייתה צריכה עכשיו להתמודד עם מציאות חדשה, אכזרית.

כאן נתגלה כוחה האמתי; היא הכינה לעצמה מזוודה קטנה ובה כלי ספרות וכלי מניקור שונים ומשונים: היו שם מספרים בגדלים שונים, רולים לגלגול שער ומלקחיים מוזרים שהיו מחממים מעל האש ובעזרתם מסלסלים את השער. כך, הייתה הולכת אמי אל בתייהן של נשות שומן ומטפחת את יופיין. מהר מאד היא רכשה לה חוג לקוחות בכל חלקי העיר.

בערב הייתה חוזרת באיטיות הביתה עייפה, חולצת את נעלי העקב ומחייכת חיוך מעט עצוב, אבל מלא גאווה - אימי הקטנה ניצחה.

אימא (באמצע) עם סוזנה פרחי והבת זלמה
מטיילות ברחובות שומן

אבא (בחופש) אימא ואני - מטיילים

ח'אן ב' - צ'ו'ן

צ'ו'ן עם דוד מואיס (משה)

אינני יודעת מדוע, אבל אף פעם לא כעסתי על ג'בי כאשר היה מנצח אותי במשחקים. והוא בדרך כלל היה מנצח: בקפיצה מעל ערוגות הפרחים, בהליכה על מעקה הגדר, באיסוף חיפושיות לתוך קופסאות הגפרורים ובמציאת תילתנים בעלי ארבעה עלים - בכל. אולי מפני שאהבתי אותו?

יום אחד קרא לי ג'בי לחצר האחורית והצביע על ארגז גדול שמצא: "תראי איזה יופי" אמר בהתלהבות. "נוכל לבנות מזה מחבוא ולהעמידו מתחת לגרם המדרגות!" הרעיון נראה לי. רציתי למשש את הארגז, אבל ידיי היו תפוסות עם הסנדויץ' שאימא הכינה לי לארוחת הבוקר: שתי פרוסות לחם ועליהן שמן, מלח ותבלין ציוריצה. ביקשתי מגבי שיחזיק לי את הסנדויץ' - ניצלתי את ההזדמנות וקיוויתי שאולי הוא ינגוס כמה ביסים - הייתי אכלנית גרועה. כך, המשכנו למקם את הארגז ולהשתעשע ברעיונות לבניית פינת מסתור.

פתאום הרגשתי נגיעה קלה ברגל, התכופפתי ולהפתעתי גיליתי שלידי עמד כלבלב שחור, קטן, רזה, עם עיניים חומות גדולות. גבו הכחוש היה מכוסה

בפצעים מעין כוויות. הוא הביט ישר לתוך עיני. נזכרתי בפרוסות הלחם שכה רציתי להיפתר מהן ונתתי לו חתיכה. הוא בלע במהירות - לא לעס אפילו. נתתי לו חתיכה נוספת ועוד אחת ועוד אחת. הוא טרף את הכול והמשיך להביט לתוך עיני. חשבנו, איך נשיג עוד אוכל, והנה מתקרב אלינו השכן סְבִירְצ'וֹ¹, זקן, כבד ראה, חסר שניים וכל פעם שהיה אומר מילה שבה האות ש', הייתה יוצאת מפיו שריקה במקום אות.

סבירצ'ו החזיק בידו עוגייה וכשראה את הכלבלב, חיך חיוך גדול: "איזה כלב נחמד, איך קוראים לו?" אמרתי שאינני יודעת, הוא רק עכשיו הגיע. "יופי, אז תקראו לו צ'ורני (ברוסית שחור), הוא כל-כך נחמד". הוא ליטף את הכלבלב והושיט לו את העוגייה. "תאכל צ'ורני חמוד, תאכל". עיניו הכבויות של הזקן לא יכלו לראות את הפצעים שכיסו את גופו הצנום של הכלבלב, אבל כל מי שראה אותו אמר שהכלב חולה.

אימא שחזרה מעבודה, הזהירה אותנו לא להכניסו הביתה ולא לגעת בו. היה לנו עצוב. אבל מהר מאד החלטנו לעשות מהארגז מלונה. ריפדנו את הארגז בסמרטוטים וקש ונראה היה שנעים וטוב לצ'ורני שם. דאגתי לאוכל ומים וצ'ורני אימץ את הבית החדש, ואפילו נראה מאושר שם. במשך הזמן הסתבר לנו שזאת כלבה ולא כלב. למרות הטיפול המסור, הפצעים של צ'ורני התרבו.

יום אחד שמעתי את צ'ורני נובחת וצורחת ומיבבת בקולי קולות. רצתי לחצר ולעיני התגלה מחזה מוזר: וילי, בן השכנים המעצבן, הטיל את מימיו על הכלבה המסכנה. היא הייתה כולה נוטפת ומטפטפת, ורצה לתוך המלונה כשזנבה בין רגליה. וילי ברח במהירות ואני ישבתי על המדרגות ובכיתי. חשבתי שאולי גבי יירד, אבל כל אותו היום לא שמעתי ממנו. הרמתי את עיני גבוה וניסיתי לראות אם חלונות דירתם פתוחים. - הכול היה סגור. היה לי עצוב, לא היה לי למי לספר.

רק בערב כשסיפרתי לאימא, היא הרגיעה אותי: "כלבים יודעים להתנקות בעצמם, הם מתלקקים, מתכרבלים, תראי - הכול יהיה בסדר." ובאמת, מאז אותו יום הפצעים של צ'ורני החלו אט אט להגליד. פרווה חדשה ומבריקה החלה לצמוח לה והיא הפכה לכלבה חביבה ואהובה על כולנו. אפילו השכנים היו דואגים להביא לה שאריות של אוכל ועצמות. היא גדלה ויפתה

1 סבירצ'ו - שרקן.

- אהבתי אותה בדיוק כמו את גִּבִּי אולי את גִּבִּי קצת יותר... אולי את צ'וֹרְנִי?....

סתיו 1944. הצבא האדום נכנס לתוך בולגריה. ברחוב הראשי של שומן, נסעה באטיות שיירה של שריוניות וטנקים ועליהם חיילים רוסים. האנשים יצאו מבתיהם בצהלות שמחה, הניפו ידיהם וברכו את החיילים. נשים זרקו פרחים על הרכבים, וצלילי אקורדיון עם מנגינת "קטיושה" בקעו מכל עבר. שמחתי עם כל הילדים, קטפתי פרחים צהובים מהחצר שלנו והכנו זרים לחיילים. אך, אני לא ידעתי ולא הבנתי שזה הסוף! הסוף לשומן, הסוף לצ'וֹרְנִי, הסוף לגִּבִּי. לא האמנתי שאצטרך להיפרד מהם. כבר למחרת אימא הודיעה בשמחה: "חוזרים לסופיה, המלחמה נגמרה, חוזרים הביתה".

לא הבנתי על איזה בית היא מדברת - הרי כאן הבית שלי!
אבל אימא צדקה, זאת הייתה סוף תקופה.

את צ'וֹרְנִי ראיתי חודש לאחר הגעתנו לסופיה; הורי לא עמדו בבכי והגעגועים שלי לכלבה. דוד מואיס הטוב, אשר לו עסקים ונסיעות, הסכים להביא אלי את צ'וֹרְנִי משומן. את שומן ראיתי ששים שנה מאוחר יותר, באחת הנסיעות מישראל לבולגריה. הביקור היה מרגש.

את הבית של פרחי הרסו. רק בית המרחץ התורכי מול הבית, נשאר עומד על תלו, למרות היותו ישן ועתיק.

את גִּבִּי לא ראיתי יותר. אמנם חלפו הרבה שנים, אבל הזיכרונות מתקופה זו צרובים עמוק בתוכי.

הכניסה לבית מש' פרחי בשומן
אבא בחופשה קצרה ממחנות העבודה מחבק את אימא. יושבות למטה זלמה ואני

פרץ שאונה לשר: אחות קטנה אניטה

אני עם אבא ואניטה בבוריסובקה גרדינה

אניטה

ישנם דברים שלא מדברים עליהם רק שומרים בלב.
לא אמרתי לאימא כמה אני משתוקקת לאחות קטנה, לא אמרתי לה כמה אני
מקנאה בחברותיי שיש להן אחות או אח.
אבל אני בטוחה שהיא ידעה. היא הרגישה לפי המבט העצוב שלי, כאשר מימי
ואחותה לא רצו לחלוק איתי את הצעצועים.
היא ידעה לפי השתיקה שלי - דבר שלא היה אופייני לי. אימהות יודעות הכול
חוץ מדבר אחד: הן לא יודעות שאנחנו יודעים שהן יודעות.
המלחמה נמשכה ואנו היינו עדיין בשומן. את אבא לא ראיתי מזמן, הוא היה
במחנות העבודה. התגעגעתי אליו, רציתי שיראה כמה גדלתי.
היה יום סתווי קודר, לא היה לי עם מי לשחק. גבי היה חולה, זלמה, הבת של
בעלי הדירה הייתה אצל הדודים, וילי היה ילד גדול והוא רצה לשחק רק עם
גדולים. היה לי עצוב.
אימא הגיעה מעבודה מכורבלת במעילה, מתנשפת, עייפה. היא הביטה בעיניי

הדומעות והבינה שמשו לא כשורה. במקום לענות לשאלותיה, התפרצתי בבכי ותוך שיהוקים אמרתי: "אני רוצה אחות" - "למה אין לי אחות?" בהתחלה אימא הייתה קצת מופתעת, אבל לאחר אנחה קולנית ענתה: "תהיה לך אחות". "אבל מתי?" - התעקשתי.

"כשאבא יחזור ממחנות העבודה".

לא הבנתי מה הקשר, הרי אבא אוהב כל-כך ילדים קטנים. כמה טוב יהיה אם אבא יחזור ויראה שיש לנו אחות קטנה בבית. באמת לא הבנתי. אימי שנראתה סחוטה, נשכבה לידי על המיטה. ראיתי בזווית עיניה דמעה, היא הייתה עייפה והשתוקקה לתנומה קלה, אבל כדי להרגיע אותי, התחילה לספר לי סיפור. היא ידעה כל-כך יפה לספר סיפורים - הרגשתי שאני חלק מהעלילה: יכולתי לחוש את ליטופן של קרני השמש, לגעת בכנפי הפרפרים, לנשום את ניחוח הסיגליות. יכולתי להתעופף ביחד עם המלאכים הקטנים גבוה גבוה אל ענן החלומות שלי העוטף אותי ברוך ושלווה.

המלחמה הסתיימה. אבא חזר ממחנות העבודה.

את שומן עם הזיכרונות והחוויית, השארנו מאחורינו. חזרנו לסופיה, לאותה שכונת פודוֹיִינָה¹.

עברנו לבית קטן ברחוב צָאֲרִיצָה אֶלְיוֹנוֹרָה² מס' 48. פרוזדור ארוך וחשוך הוביל לחצר מרוצפת, שהקיפה את ביתנו - בית לבן עם גג רעפים אדום ולצידו שני עצי אגס עמוסי פרי.

לידנו היה ביתו של בעל הבית, בֵּי סֶלְבִצ'וֹ³, בית גדול בן שתי קומות ומרפסת ענקית.

המשרתת גרה איתם, ביחד עם בתה זלטקה, לאחר שבעלה, בכיר במפלגת האופוזיציה, עזב אותן.

זלטקה הפכה להיות חברתי הטובה ביותר - ילדה יפה עם עיניים ירוקות נוצצות וחיוך מקסים, מפותחת בהרבה מגילה. היינו משחקות ונהנות ביחד שעות ארוכות.

בחצר האחורית היה לול תרנגולות ודיר לשני חזירים - כשהיו שוחטים אחד, דאגו להביא אחר במקומו. היה גם צריף קטן רעוע - זה היה בית השימוש של

1 פודוֹיִינָה - שכונה בסופיה.

2 צאריצה אליונורה - המלכה אליונורה.

3 ביי סלבצ'ו - ביי - שם ופניה לאדון מכובד.

העובדים מהחנויות שבחזית הבניין.

דרך דלת הצריף העשויה קרשים, אפשר היה להציץ פנימה - זה היה משחק מצחיק ומשעשע.

בהמשך החצר האחורית שתל אבי עגבניות, תירס וחמניות. אנחנו היינו משקות את הגינה וגם מתיזות אחת על השניה סילוני מים.

אמי הקטנה החלה להתעגל, כל יום שהיה עובר, הייתה כרסה תופחת יותר ויותר. רגליה התנפחו, שום נעל לא התאימה לה. אבא, שידע לעשות המון דברים, הכין לה סנדלים עם סוליה מחבל קלוע.

"עוד מעט ייוולד לנו תינוק או תינוקת" הודיעה לי אימא בחיוך רחב. רציתי תינוקת, אבל שתקתי. דברים שלא היו ברורים לי קודם התבהרו עכשיו.

זה היה יום סתווי בהיר, בחוץ נשבה רוח נעימה אבל בבית האווירה הייתה מתוחה משהו. הייתה לי תחושה משונה - כולם מיהרו, המיילדת באה לבקר את אמי. אבא הודיע לי שמביאים אותי לדודתי צילי; באקדמיה למוסיקה, שם למדה בת דודתי לילי, מתקיימות חגיגות. יהיה יום כיף - כך חשבתי. אבל הייתה לי אכזבה גדולה; בקמפוס היו כמה אוהלים, נערים ונערות התגודדו צחקו ודברו בקולי-קולות, מישהו ניגן על אקורדיון - סתם משעמם.

למחרת, כשחזרתי הביתה, חיכתה לי הפתעה גדולה: בערסל שכבה תינוקת קטנה יפהפייה - מלאכית. לא תיארתי לי שתינוק יכול להיות כל-כך קטן. מערבולת של רגשות הציפה אותי, שמחתי, התרגשתי, התעצבתי מעט כולם הקיפו את התינוקת ואני עמדתי בצד.

קראו לה אָני על שם סבתא אָנה, אבל מהר מאד השם התחלף ל - אָניטָה. אניטה הייתה ילדה יפה עם שער בהיר ועיניים ירוקות. אהבתי לעזור לאימא בזמן שרחצו אותה בתוך גיגית עם מים שחיממנו על תנור גחלים. אהבתי להלביש אותה. אהבתי אותה. אמנם זו לא הייתה אותה האחות ששנים פיללתי לבואה - אחות שתשחק איתי, שתשתולל איתי, שנתחלק בסודות

אבל אהבתי אותה. רק כאשר הייתי משחקת עם הילדים בחצר ואימא הייתה קוראת דרך החלון:

"מדי, בואי לשמור על אניטה, כי אני צריכה לצאת" - אהבתי אותה פחות. כל הילדים היו ממשיכים בהשתוללות ובמשחקי המזחלות ואני, בראש מורכן, הייתי עולה הביתה.

השנים הראשונות בחייה של אחותי הקטנה לא היו קלות למשפחתנו. מלחמת העולם השנייה הסתיימה, אך המחסור והצנע עדיין שלטו. הורי ניסו להסתגל לחיים החדשים. ובביתנו - כל חיוך של אניטה, כל פסיעה, כל צעד, כל

מילה חדשה, הסבו אושר ושמחה למשפחה.
באופק ראינו איך פלשתינה הרחוקה מתקרבת אלינו עם כל יום שחלף.
עדיין לא ידעתי כמה אתגעגע לאותה ארץ בה נולדתי, לאותם פתיתי שלג
שנערמו על העצים, לבית הקטן עם גג הרעפים האדום, לאותו עולם צף של
חלומות ילדות.

בית ישראל: קוסטנץ - Kostenets

אמא, אבא, אני ואניטה

להתחיל הכול מחדש - זו הייתה המשימה שעמדה בפני הורי עם חזרתנו לסופיה וזאת הייתה משימה לא קלה. אמנם המלחמה הסתיימה והגברים חזרו ממחנות העבודה, אבל הדאגה לבית ולפרנסה עבור משפחתנו שהתרחבה, הטרידה את אבא. לא היה צורך במילים: ידעתי זאת לפי המבט הבוהה, לפי הקמטים הדקיקים ליד זוויות עיניו הירוקות, לפי שיריו שהפכו לעצובים יותר. ילדים יודעים הכול - יש להם "מחושים" שבעזרתם הם יכולים לראות לשמוע ולהרגיש דברים.

אבא, שאמנם היה בוגר בית הספר הגבוה למסחר, לא היה סוחר טיפוסי; בעוד שסוחרים מאופיינים בערמומיות, היה אבא אדם הגון שלא יכול היה לזוז מדרך הישר. למזלנו, הוא קָבַר לגיסו, מואיס ויחד פתחו עסק. דודי מוֹאִיס היה סוחר ממולח - הוא היה מסוגל למכור ביצים לבעלי לולים וקרח לאסקימוסים. בהתחלה פתחו דוכן למיני סדקית, אבל תוך זמן קצר הם עברו לחנות גדולה ויפה בה מכרו כלי מטבח, מתנות וקישוטים. בשעות הלילה הייתה אימי המוכשרת מציירת על אגרטלים, על כדי חרס ומערכות כלים, ציורי פרחים יפיפיים.

עבודותיה המרשימות הוצגו על המדפים שבחנות וזכו להצלחה רבה בקרב הלקוחות.

מעבר לכביש, לא רחוק מביתנו, עמד בנין לבן בן שתי קומות מוקף בעצים ובחזית ניצב שער ברזל. זה היה בית הספר השכונתי - גיאורגי בנקובסקי¹, לשם רשמו אותי לכיתה ב'. בהתחלה הייתה זלטקה חברתי היחידה בכיתה, אך למחרת הצטרפה אלינו פיליאנה, בת למשפחה ממקדוניה שגרה ממש לידנו. תוך ימים מספר הצטרפו ילדים נוספים מהסביבה והפכנו לחבורה עליזה. חיינו בעולם משלנו - היה זה נפלא לחיות בתוך העולם הצף והמנותק של הילדות, הרחק מדאגות הקיום של המבוגרים.

הייתי אהובה על המורה גוספוג'ה² קצרוכה, וזאת בגלל המעורבות של הורי בפעילויות בית הספר; אימא, שלמדה בלט ופסנתר בצעירותה, התנדבה ללמד בלט בבית הספר, ועם אבא נהגה המורה להתייעץ, לעתים קרובות בקשר לארגון אירועים בבית הספר.

מדי רביעית מימין עם נקודה לבנה על החולצה

הכול היה טוב ויפה מלבד נושא אחד: לדעתו של אבי, הייתי ילדה רזה ולהבנתו ילדים רזים תמיד חולים, ואילו ילדים שמנים - בריאים וחזקים. בארוחות,

1 גוספוג'ה - גברת.

2 גיאורגי בנקובסקי - שם בית הספר.

כשכולם היו מסיימים לאכול, אני עמדתי מול צלחת כמעט מלאה. "עד שלא תגמרי את הכול, לא תקומי מהכסא" - כך היה אומר אבא. כמובן שאימא הייתה מוצאת דרכים להחליק את העניין ולהציל אותי מהמצב. בקיץ שלאחר המלחמה, רשמו אותי למחנה נופש לילדים. אבא האמין ששם, באוויר הצח, יפתח התיאבון ואעלה במשקל. לא רציתי לנסוע, ידעתי שאף אחת מחברותיי לא נוסעת למחנה הנופש. אבל אצל אבא, אין "לא רוצה"-הוא מחליט וזהו!

המחנה היה בעיירה בשם קוֹסְטָנְץ, לא רחוק מסופיה. הייתה זאת עיירה יפהפייה, עם מרחבים אינסופיים של ירוק, צמחיה ססגונית, שיחי פטל ופלגי מים. בית הספר המקומי נערך לקלוט את הנופשים: לחדרים הוכנסו מיטות מתקפלות, מחדר האוכל עלו ריחות של מטעמים, ומדריכים צעירים קבלו את פנינו.

הבעיה הייתה השירותים. ה"שירותים"?! - אם אפשר לקרוא לזה כך, היו צריך קטן, לא מרוצף עם בור במרכז, שהיה ממוקם די רחוק מהמחנה. בלילות, היו מעמידים פחים גדולים בחצר סמוך לחדרים, כדי שהילדים יוכלו להטיל את מימיהם ולא יצטרכו ללכת בחשיכה לצריך המרוחק.

מלבד בעיה זו החיים בקייטנה התנהלו בנעימים. הפעילות הייתה רב גונית: משחקים, טיולים, חוג לדרמה, חידונים נושאי פרסים ועוד. אבל אני התגעגעתי הביתה. התגעגעתי להורק, לחברותי מהשכונה ובעיקר לאחותי התינוקת. ליד מיטתי ציירתי 30 קוים, כמספר ימי הקייטנה. כל לילה הייתי מוחקת קו ונושמת לרווחה; עוד יום עבר.

באחד מימי הקייטנה נערך טיול לכל הקבוצות. היה זה יום קיצי נעים, יום של כיף.

התקיימו מופעים, משחקים ותחרויות - טיילנו ושרנו. לצידי השבילים גדלו שיחי פטל - הפירות היו אדומים ובשלים, קטפנו מלא הטנא ואכלנו, היה באמת כיף. אני חושבת שאפילו הצטערתי מעט שהקייטנה עומדת להסתיים בקרוב.

באמצע הלילה התעוררתי עם כאבי בטן עזים. ניגשתי בבכי למדריכה, היא אחזה בידי ויצאנו בריצה. הפחים שליד החדרים לא התאימו לצרכיי, ולהגיע ל"שירותים" המרוחקים היה כמעט בלתי אפשרי בחושך ששרר מסביב; האור היחידי שהאיר היה אור הירח. רצנו לכיוון מעלה הגבעה שממול ומצאנו מקום מתאים מאחורי הריסות של בית קברות מימי הטורקים.

התכופפתי תוך כדי אנחה של הקלה, אבל פתאום... קפאתי במקומי: ממולי, במרחק נגיעה, עמד יצור מוזר ומפחיד: איש קטן קומה, שמנמן עם ראש ענק, אשר מתוך ארובות עיניו הציצו שני גושי זרחן. ידיו הקצרות היו שלובות מאחורי גבו והוא פסע הלוך וחזור מספר פסיעות לכל צד. עורי הפך חידודין חידודין ולבי הלם עד כאב. רציתי לצעוק אבל גרוני היה משותק. לאחר מספר שניות שנראו לי כשעות, שמעתי את המדריכה צועקת: "לך מכאן, הסתלק, לך, לך!" ובקול שקט יותר, כאילו מדברת אלי ולעצמה: "ילדי הכפר האלה מסתובבים גם באמצע הלילה!" ואז תפסה בחוזקה את ידי והחלה לרוץ, גוררת אותי אחריה. בזמן הבריחה נשרטתי ברגלי מהקוצים שהיו במקום, אך מרוב פחד, לא הרגשתי כאב -הייתי מאובנת כולי. כל אותו הלילה לא יכולתי להירדם; מול עיני הופיע החייזר המוזר.

בבוקר, ניסיתי לדבר עם המדריכה, אבל כל פעם שניגשתי אליה, התחמקה. הבנתי שאינה רוצה לדבר על מה שראינו בלילה. כשבאתי לאחות, כדי שתמרר יוד על השריטה, שאלה אותי כיצד נפצעתי. התחלתי לספר ברצון את כל מה שקרה בלילה. אבל היא, כמובן, צחקה: "איזה חלום מפחיד חלמת!", חשבתי לעצמי: איזו טיפשה היא, איך אפשר להישרט בחלום כששוכבים במיטה?! הגיע היום בו מחקתי את הקו האחרון על הקיר שליד מיטתי. זהו... נגמר.. החזרה הביתה הייתה מלווה ברגשות מעורבים: הייתה שימחה: "הנה כבר חוזרים, ועכשיו אוכל לראות את אחותי התינוקת ואת הורי!". היה גם מעט עצב על הימים העליזים שביליתי, והיו גם הרבה סימני שאלה על המחזה המפחיד שנגלה בפני באותו הלילה. תם עוד פרק בחיי. נוסף עוד חרוז במחרוזת הזיכרונות של ילדותי.

ספר עשרים: מבולגריה אישראל - הפלנו אינו

ככל שהתקרבה האנייה אל החוף, אפשר היה לראות בברור את הנוף המקסים ואת הבתים הבנויים על צלע ההר של העיר חיפה.

23.11.1948 - אוניית קפלוס - Kefalos.

העולים עומדים על הסיפון מול חלום שהתגשם, פניהם קורנות מהתרגשות ומאושר, נושמים לרווחה את האוויר הצח של ארץ הקודש. "הסבל מאחורינו", "האושר לפנינו" - כך חשבו. תם מסע ארוך...

לפני למעלה משלשה שבועות עלינו לרכבת מבולגריה. זו הייתה רכבת משא, ללא מושבים. פרשנו שמיכות על רצפת הקרון. לכל נוסע הוקצב מקום של 50-60 ס"מ. הורי היו ברי מזל, היה להם קצת יותר מקום מהאחרים: אני הייתי ילדה צנומה ואילו אחותי - תינוקת. הרכבת הורידה אותנו בנמל ליד כפר נידח ביוון, שם אמורים היינו לעלות לאוניה. נתבקשנו לזרוק את כל האוכל שהיה ברשותנו, כי חל איסור על הכנסת מזון לאנייה.

אבל האנייה בוששה להגיע. חיכינו בתוך הקרונות החשוכים, רעבים ומותשים. בכפר העני ששכן על מורד ההר, הצלחנו להשיג ככרות לחם תמורת סבונים שהיו לנו. רק כעבור שבוע שמענו את צופר האוניה המתקרבת. ימים ארוכים בילינו בים בגלל המצב ששרר אז בארץ, והנה, הורד העוגן ואנו כאן, לרגלי ארץ הקודש.

אוטובוסים הסיעו אותנו למחנות העולים. אנחנו הגענו למחנה האוהלים בחדרה, שם חיכתה לנו ארוחה חמה, שמיכות ומיטות ברזל ואוהלי ברזנט. כל דבר שימח אותנו.

לפתע, באמצע הלילה, מזג האוויר החמים והנעים שקידם את פנינו בבוקר, השתנה והפך סוער וגשום. רוחות נשבו, סופת ברקים ורעמים השתוללה, ארובות השמים נפתחו לרווחה.

כל מה שהיה על רצפת האוהל נסחף עם זרם המים, כולל הנעלים שלי. באוהל הסמוך, קם אבי המשפחה לכסות את הילדים, נאחז במוט האוהל,

וברק פגע בו למוות. קבלת פנים קשה ומאכזבת.

ימים מעטים נשארנו במחנה. אבי החל בחיפוש בית ביפו ותוך זמן קצר מצא. אמנם היה זה בית בתחילת הבנייה, ללא חלונות ללא דלתות וללא ריצוף - מעין גוש בלוקים ובטון, אבל הייתה לנו קורת גג. ארגז גדול שאימי כיסתה בסדין, היה שולחן האוכל שלנו וארגזים קטנים או גרוטאות שמצאנו היו הכיסאות. מהסוכנות קיבלנו מיטות ברזל מתקפלות ושמיכות צמר דוקרות, אבל כמה מאושרים היינו כשאבא חזר מהמכולת עם כיכר לחם לבן חפיסת חלווה ועגבניות ומלפפונים! - איפה ראינו עגבניות בעונת החורף? כאשר אבי הוציא מכיסו מטבע עם חור וקנה חפיסת שוקולד בקיוסק הקרוב, הייתה לנו הרגשה שאנו מרקיעים אל פסגת האושר. רק מי שחש על בשרו את ה"חוסר והאין" במשך שנות המלחמה הארוכות, יוכל להבין זאת.

יפו, רחוב 229 מס' 13 - כאן התחילו חיי השניים. כאן הפכתי מילדה צנומה לנערה מתעגלת.

כאן טעמתי את טעם האהבה הראשונה וחוויתי רגעי אושר וגם אכזבות. כאן התאהבתי ביפו.

עם הזמן הפך גוש הבלוקים לבית חלומות מקסים עם תריסים ירוקים, גינת נוי בה צמחו עץ גויאבות ושיחי עגבניות.

מעבר לפרדס, על גבעת חול, עמד צריף - שם היה בית ספרנו הראשון. השפה העברית הייתה עבור רובנו, חדשה שונה ומשונה: "שלום ילדים, שלום כיתה גימל, לכולם שלום".

כמה הרבה למדים!!! אבל הצעירים קולטים מהר, תוך זמן קצר התגברנו על הקשיים.

מהצריף עברנו לבית הספר הצרפתי ברח' יפת ובסוף לבית-ספר וייצמן מול רחוב קינג-ג'ורג' - (שד' ירושלים של היום). התחלנו לרקום חיי חברה תוססים. בבוקר למדנו ואחרי"צ התגודדנו בסמטותיה הצרים של יפו ובגבעות החול. תוך משחקי המחניים, קפיצות על חבל ומשחק חמש האבנים, ספגנו בתוכנו את ניחוחה המיוחד של יפו. בקוצר רוח חכינו לשבתות, כדי לטייל הלוך ושוב, בקינג-ג'ורג' שהיה עבורנו ה"דיזינגוף" או אולי ה-שֶמְבֶּס-אֶלִיָה. כל אחד קיווה לפגוש חבר מהכיתה או מבית הספר.

ובערבי ששי היינו מתאספים בגבעה שליד ביתה של וִיאֹלֶטָה ומארגנים מסיבה - ללא אלכוהול, ללא טייפ, ללא קומפקט-דיסק, ללא די-ג'י, רק לצלילי האקורדיון של ברטו (היום בֶּרְטוֹ בֶּטוֹנָה). תמיד חשבתי לי: איך זה שכל בן רוקד עם בת ורק הוא, הנער גבה הקומה, מחבק באהבה כזו את האקורדיון שלו.

עברו שנים. התגייסתי לצה"ל. בסיום הטירונות מיינו והציבו אותנו במקומות שונים בכל חלקי הארץ. אותי, בוגרת סמינר לוינסקי, הציבו בבסיס הסברה והשכלה 475. עם גמר הטירונות, הטנדר הסיע כל חייל לבסיסו ואני לא הבנתי מדוע הוא לוקח אותי הביתה! האם זה מקרה שהבסיס שכן לא רחוק מביתי, מול השעון ביפו? אינני חושבת כך.

כשנישאתי, ביתנו הראשון היה ברח' יפת ביפו.

ומה הוא קסמה של יפו? מה מושך אותי אליה? מה הם אותם כבלים הקושרים אותי אליה שוב ושוב? אולי היופי הייחודי שלה או אולי בגלל שבתוך נבכי סמטאותיה הצרים, מקופלים כל זיכרונות ילדותי ונעוריי, שלעולם לא ישובו עוד.

היום, כ-60 שנה אחרי, בעקבות ראיון שהיה לי עם שמואל שי בבית מנדל ביפו, פנו אלי מהנהלת החוג לספרות תרבות ואמנות "קרן אור" ובקשו שאצטרף אל שורותיהם. אני פעילה בוועד החוג ותורמת ברצון מכישורי וממרצי, באהבה רבה.

ואני שוב ביפו סוגרת מעגל.
אין מקריות בעולמנו.

מדי עם נורית ליד המזרקה ביפו

מדי עם לינדה ליד המזרקה ביפו

מדי - בחנוכה ערך בי"ס וייצמן
חגיגה באֶלֶה־מִבְרָה.

מדי (עם שמלה משובצת)
ליד המזרקה ביפו

אחרית דבר

זמן רב עבר מאז התחלתי לאסוף את פניני זכרונותיי.

במרוצת השנים הן התפזרו לכל עבר: למקומות רחוקים, לפינות נידחות, להרים גבוהים שהגישה אליהן קשה ולמעמקים מתחת להריסות הזמן. היו גם אחדות קרובות במרחק נגיעת יד, אך בזכות הזוהר החבוי בכל פנינה ופנינה, הצלחתי להגיע אליהן ולאספן.

למרות השנים הרבות ופגעי הזמן, הברק נשאר כפי שהיה והנה מחרוזת הפנינים מוכנה.

עתה אצמיד אותה אל לוח לבי ואשא אותה לכל מקום שאלך.

כרטיס קלו גרסה

כרטיס היקר,
אלמנאם אהר שם אמללה, אהא הרוח שאק באן אלנו.
בשטיערט אק שהעמל אברה סגר לא זיכרונותי, העארהבט מהרליון.
שאמט אק ערן אחד ורציט אשמאל אה הערונק;

באנקום הערונט כהבא: "מחכה לערן הבא." וכן זה נאשק: שיהחמט ערזאמט
העצהיג לעם הסיפורים שלי ולודדג. בזכונק, האשכט אברה לעז ערן ולעז ערן
והגלגל לעשרים ערנים. אק בשאמחט אק אה ערן 19 קרה צהר:
אמרט שאינוק מרגיש טוב וקשה אק אשהב איד האחשה, אהא קראט אה הסיפור
והוא מקסים כרגיל. "חכה" אמרתי "אני כבר מסיימת את הערן האחרון ואיד שאחמט
אליק."

אהא אהר לא חכית... מיהרמ אכב... השאמט אישה, בלוג וידידים אוהבים
והגלגלים. לזכרה ובואה.

לכשו באשר אני נרצבט איד קהרז, אני שאחמט אק אה הערן האחרון - זה שאה
הספקת לקרוא. מקפלט העציונות אה הדא, קושרמ בסרט גבלת ואכניסה אהק זה
שושנים רעון, האונות מלצ המצבה. אני בטוחה שהיא יגיע אליק.
אני מרגישה שבלט אוכל אהשט אהעקת הסגר.

גרבותי אק - כרטיס קלו, לא העמיכה והעידוד רבה.
הגלגלים והפוררה רבה.

א 3 י

הנה מספר ציטוטים מדבריו של ברטו קלו אותם כתב לאחר קריאת כל אחד מפרקי הספר.

מדי מאוד אוהב את כתיבתך,
קצרה, שוטפת ועם זה ציורית, מאוד ציורית
אני רואה אותך.

התמונה, הך התמונה של הילדה עם הפנדלקה. הך!
מעניין שכבר מקטנים, ניצנים של האופי מציצים.
זה שידעת שאת אמה ניתן (או לא ניתן) לקפל - רוב הקטנים יודעים.
אני לא מכיר אותך בכלל אבל ההתרשמות היא שאת דורשת סדר
ובעלות העגלה למי שראשון יושב עליה ועוד דחף אותה - ברור.
הכאב היה אמיתי אם זכרת אותו עד היום.
מה כאב יותר? חוסר הצדק, הפרידה מהעגלה או הסתירה?
בגיל הזה, צדק ובעלות מתערבבים. אני מהמר על העגלה.
אני נהנה
ברטו

אני - נהניתי מתאורים שבעיני מבוגר נשמעם פיוטיים
רק מפני, שכך רואה אותם ילדה בת 2.5 - 3. רוחה של ילדה קטנה
היא שמדברת.
דברים טכניים לא משמעותיים כמו: בין הרחוב הראשי לבין רח' צדדי
הייתי כותב רח' ראשי ואולי עוד איזו הערה טפשית מצדי אבל זה לא
משפיע ולו בגרגר על התחושה, שאני רואה אותך הולכת עם צעדים
לא יציבים, ככל ילדה בגיל הזה ומנסה לנער את השטיחון.
ברטו

על פרק בוריסובה גרדינה
היי מדי

זה אולי הפרק הציורי ביותר עד כה, עד פואטי.
לא יודע למה, אבל אני מכיר אותו או את חלקו.
איך שהו הוא הגיע בעבר אלי.

הכתיב הנכון צריך להיות "חיזיה" אבל חיזיה
הוא אכסניה. אני לא זוכר את הבקתות האלה.
הייתי מסתפק ב "בקתות".
בוריסובה גרדינה - מתאים ביותר על אף שהשמטנו
את ה' הידיעה הבולגרי.
הפרק הוא עונג שבת

ברטו קלו על הסיפור שומן

היי מדי

תאור מקסים לכל הדעות,
מבט בוגר אל עברה של ילדה קטנה.
אני מאוד אהבתי את התמציתיות
של התאורים ואת הרגש המשהו נוסטלגי.
נכון שהדברים הטובים נגמרים מהר
אבל כדברי אבי, לספור היה ריח של "מאס"
(בלדינו, כמובן).
ספרי עוד....

ברטו קלו על הסיפור שומן - חלק ב'

היי מדי

זהו פרק מאוד יפה, בוגר, נוסטלגי ועדין
הקורא מרגיש את עצמו בתוך סגה משפחתית,
בתוך אידיליה רגשית שבעידן שלנו - אינם עוד.
את איננה בפרק הזה אבל אלה שורשיך.
הפרק אינו ארוך כלל ועיקר והוא זורם.
נהניתי מאוד
ברטו

צ'ורני

היי מדי חמודה

אני אישית נהנה מאוד מאוד מקריאת זיכרונותיך.
אני סבור שכל אחד יהנה מהם מפני שאת מצליחה
לפרוס את רגשותיך עם יושר מופגן, ללא נסיון לייפות

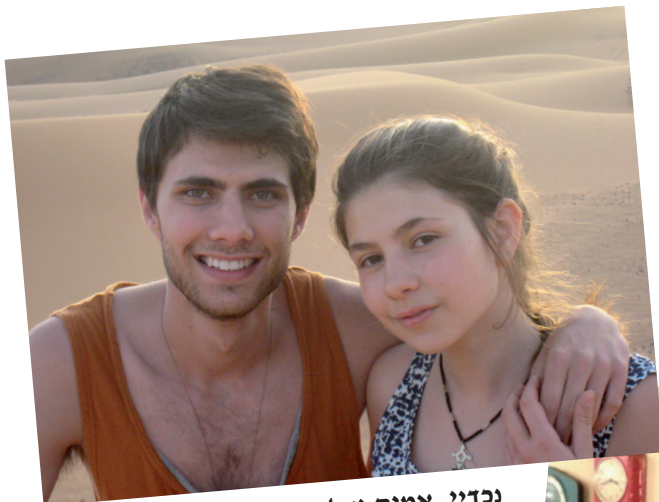
דברים, כדי להרשים את הקורא. זה הסוד.
הכמיהה להחזיר קמצוץ מהזמן אחורה הוא כן
ומכאן משותף לכולנו.
נזכרתי בשיר של דימצ'ו דבלינוב:
Pomnish li pomnish li tihiat dvor
..Tihiat dvor s bialozvetnite vishni
והוא מסיים עם "san" = חלום
San e bil tihiat dvor, san sa bili bialozvetnite vishni
הבעיה היא שכל זה לא היה חלום ויש בכל זכרון, קצת כאב
כי לא יחזור.
ברטו

היי מדי
1 () אכן 2 פרקים גם אם קצרים. יש קשר ביניהם
אבל יש קשר בין כל הפרקים אבל הנושא שונה.

2 () בשניהם יש תחושה של עולם שהיה ואיננו,
סגנון מלטף עם תוגה ברקע אם כי ללא צער
על העולם שאבד.
אני אישית רואה סרט עם קול (זה הספור שלך)
שמלווה תמונות מצולמות ממרחק מה.
אני רואה את הילדה הקטנה, con su deseos.
מפונקת אבל למדה להתמודד עם "לא"
וכנראה שעוד מגיל צעיר ידעת מה חשוב לך
ומה הוא רק משאלה.

ספרי עוד
מרגש עד דמעות
אולי כי אני אבא לילדות
ואולי כך ירגישו בהעדר.

זה רק חלק קטן מדברי הביקורת של ברטו קלו, ז"ל

נכדיי, אמית ואלבר בן אריה

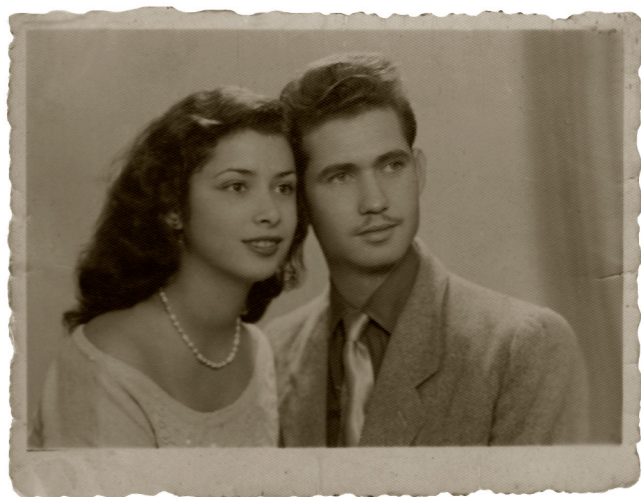
נכדיי, לירי, נופר ואלעד רמר

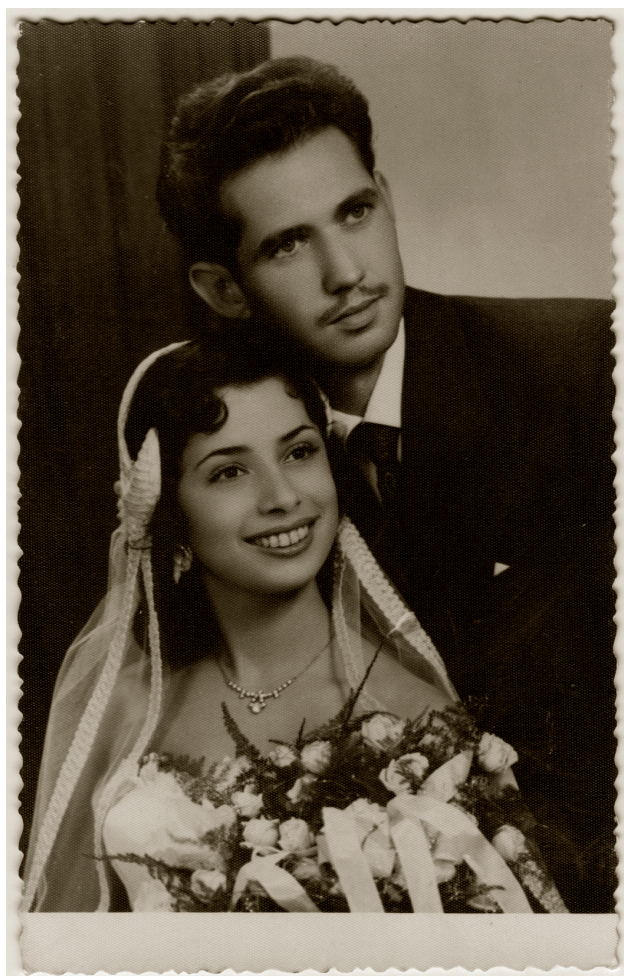
נכדותיי, אמה, אלי והילי גלזר

נכדותיי, אלה ואריאל מלר

מדי ויוסי באירוסייהם

מדי ויוסי ביום חתונתם

זוהי כתובת המייל שלי לשאלות ולתגובות
medirb@netvision.net.il
מדי בנדו